

САВЕЗ АБАЦИЈСКИХ РАДНИКА

УВОД

У економско-друштвеној структури Србије крајем XIX и почетком XX века настале су знатне промене: долази до општег пораста производних снага, постепеног развоја индустријског капитала, као и завођења буржоаско-демократског парламентаризма чије су се последице огледале у убрзању процеса друштвене поларизације и повећању класних супротности. Бржи развој привреде и индустријализације земље утицао је и на повећање броја радника у Србији. За овај период карактеристично је да је од укупног броја $3/4$ било занатских, а само једна четвртина индустријских радника, а касније се овај однос знатно изменио у корист индустријских радника. Радници су углавном потицали од пауперизованих сељака, јер се пољопривреда, као главна грана привреде, налазила у постепеном опадању.

Јачањем саобраћаја и уласком Србије у европско капиталистичко тржиште, занатска радиност се нашла у неравноправној конкуренцији са страном фабричком робом. Такви услови доводе до пораста супротности између услова производње домаћег занатства са ручном обрадом и примитивним алатом и стране фабричке производње са савршенијом техничком обрадом. Пролетаризација је била највећа код оних заната који су били под ударом стране конкуренције као што је у терзијском и абаџијском занату. Велики број мајстора постепено пада под стечај и постаје занатлија-надничар. У оваквој конкурентској борби занатство се могло одржати једино повећаном експлоатацијом најамне радне снаге. Послодавци су користили све да би радницима продужили радно време и дали минималну награду за обављени посао.

На тежак положај радника, поред дугог радног времена и малих надница, утицала је беспослица, слаба исхрана и веома неповољни стамбени проблеми. Поред овако лоших услова живота радници нису имали пуне политичке слободе, и скоро никакве законске заштите. Овакав положај и услови живота утицали су да се радничка класа Србије, по угледу на радничке класе развијенијих земаља, брже организује и пође путем непомирљиве класне борбе.

Оснивањем Српске социјалдемократске партије и синдиката, радничка класа Србије почиње да се организује на модернијој основи, те кроз конкретне акције настоји да побољша свој економско-политички положај и развије своју класну свест. У јединственој борби српске радничке класе узима учешћа и Савез абаџијских радника чији су успеси само део борбе целокупног радништва Србије за побољшање економског и политичког положаја.¹

¹ У нашој историографији нема јединственог целовитог рада о деловању абаџијских радника у Србији за период од 1903. до 1914. године, већ

ПОЛОЖАЈ АБАЦИЈСКИХ РАДНИКА

Занатска радиност, уласком Србије у тешње везе са иностранством, бољим саобраћајним везама и увозом иностраних артикала, постепено почиње да опада у периоду крајем XIX и почетком XX века. Развитак робне привреде, проширење унутрашњег тржишта, продирање и конкуренција страног капитала и производа отежао је положај српских занатлија које нису лако прихватале увоз и конкуренцију страних производа нити су биле заинтересоване за технички напредак, него су према унапређењу техничке природе показивале велико неповерење, што се, сасвим разумљиво, неповољно одразило на развој заната у Србији. Кројачи, терзије и абације су са неповерењем прихватили употребу шиваће машине и нису осећали потребу да споре и сложене послове ручног рада упросте машинским, јер су имали јефтину радну снагу, а узред се бавили трговином и зеленашењем.²

Абацијски занат је један од најстаријих сеоских заната у Србији и сељаци су се њиме бавили најпре као узредним послом. Временом, развитаком тржишта имућније сеоске занатлије проширивале су своја ситна предузећа претварајући их у праве занатске радионице.³ Абацијске занатске радионице отворане су у градским насељима широм Србије, тако да се у раздобљу од 1866. до 1900. године број абацијских радионица у варошким насељима знатно повећао. Обзиром да за 1866. годину нема података, познато је да је 1890. године у абацијском занату било 676 предузимача и 718 помоћника, да би се 1900. тај број повећао и износио 697 предузимача и 959 помоћника.⁴ Ови подаци говоре да су неки занати, у конкретном случају абацијски, остали ван утицаја стране конкуренције, јер нове индустријске производе српско село не прима ни тако лако ни тако брзо.

Временом, са бржим развојем индустрије долази до многих промена у животу становника земље. Услед великог прилива сеоског становништва у град, поред осталих промена долази и до промене у начину одевања. Сеоско становништво почиње да се бави новим занимањем па и свој живот прилагођава новим условима које диктира

се о активности ових радника подаци углавном налазе у штампи или литератури. Архивског материјала скоро и нема, сем неколико докумената из Државног архива Србије (у даљем тексту: АСРС), који се углавном односе на примедбе и жалбе у вези кршења неких одређби Закона о радњама. Највећи део податка узет је из радничке штампе, и то углавном из *Радника* (Крагујевац) и *Радничких новина* (у даљем тексту: РН) (Београд), преко којих се може пратити рад и акције абацијских радника од оснивања Савеза па све до првог светског рата. У литератури се материјал о абацијама може користити из дела и написа који обрађују проблеме општег радничког покрета. За проучавање овог питања било је доста тешкоћа, због непотпуне грађе и литературе, која није пружала све потребне податке, нарочито о броју абацијских радника, о висини надница, о броју организација, о броју пододбора итд, јер се у овом периоду оснивања синдикалних организација није водила потпуна статистика. — Датуми у овом раду су узети по старом календару.

² Често се говори о абацијском и терзијском занату као једном, иако разлике постоје и оне су у следећем: абације су занатлије које производе делове, народне сеоске ношње, најчешће од сукна „абе“, па отуда и сам назив абација; Терзије су кројачи градске ношње коју најчешће шију од сомота, чоје и свиле. Ljiljana Belkašić, *O abadzijskom занату u Сарајеву*, *Glasnik zemaljskog muzeja u Сарајеву*, XI, Сарајево 1956, 141; М. Јовановић — Ј. Бјеладиновић, *Народна ношња, Гласник Етнографског музеја* 27, Београд, 1964. 336.)

³ Никола Вучо, *Привредна историја народа ФНРЈ до првог светског рата*, Београд 1948, 203.

⁴ Н. Вучо, *Распадање еснафа у Србији*, Београд 1958, 36.

градска привреда и индустрија. што се огледа и у примању градске ношње прилагођене новим модним утицајима са стране. Сеоска ношња замењује се градском и оног тренутка када ова поред квалитета нуди и јефтине производе — приступачне раднику и члановима његове породице — занатски производи уступају место фабричким. Овакве промене у животу становника и јака конкуренција отежавали су положај абацијског заната, који постепено ишчезава и осиромашени мајстори напуштају своје самосталне радионице да би најчешће постали надничари.

Пролетаризација занатлија одвијала се у Србији под специфичним условима: још довољно неразвијена индустрија није могла да апсорбује велики број осиромашених занатлија, па отуда и појава да мајстори раде као парчетари, да постају најамни радници, општински служитељи итд. и то уз минималну награду и најскромнија средства за одржавање живота. Ови осиромашени мајстори били су у нешто бољем положају у односу на друге раднике, јер су их богате занатлије радије примали пошто су имали доста искуства и знања у пружању занатских услуга.⁵

⁵ Исто, 158. — Имовина многобројних абација пала је под стечај па се зна да је у периоду 1842—1843. под стечајем абација било: у Београду 4, Пожаревцу 6, Крагујевцу 8, Смедереву 3, Нишу 2, Ужицу 5, Крушевцу 4, Ваљеву 2, Чачку 2, Шапцу 2, Пироту 3, Јагодини 2, Ђуприји 1, Параћину 1, Књажевцу 5, Убу 1, Паланци 1 и Трстенику 1 (Исто, 118).

Абацијски занат је у једном дужем периоду постепено почео да опада, јер је српско становништво, нарочито градско, прихватало нов начин европског одевања, што је утицало и на смањену потрошњу абацијских производа. Абацијским занатом бавио се мали број радника у односу на број свих радника у Србији.⁶ Дали смо податке за 1890. и 1900. годину о броју послодаваца и радника; нешто касније, односно 1908. године било је 103 послодавца и 608 радника⁷, 1911. било је 110 послодаваца и 815 радника. За 1911. годину дати су подаци и о броју ученика којих је било 422, као и о броју ајлучара којих је било 819.⁸ С обзиром да нема потпуно тачних података о броју абацијских

⁷ Извештај Управе Главног радничког савеза — Петом синдикалном конгресу, Београд 1909, 2.

радника, може се уопштено рачунати да их је било 1.000 до 1.500. Поред овог броја, абацијским занатом се бавило још и неколико стотина ајлучара и парчетара.⁹ Ајлучари и парчетари, који су се абацијским занатом бавили узгредно или само сезонски, представљали су велику конкуренцију осталим радницима јер су пружали много повољније услове и пристајали на мање наднице приликом ступања на посао код мајстора. Поред тога, ови радници нису били заинтересовани ни за рад и напредак синдикалне организације него су својим ставом чак ометали акције и штрајкове радника.

*

* * *

Изучавање абацијског заната трајало је обично, као и у другим браншама, три до четири године. На овај занат долазили су дечаци од десет до четрнаест година старости, углавном са села. Према подацима који се односе на 1911. годину прикупљених из 27 вароши, на обучавању абацијског заната било је 169 ученика. Према годинама

⁶ Подаци о тачном броју радника у Србији не постоје, али се сматра да их је у периоду до пред први светски рат било око сто хиљада (*Извештај Радничке коморе за 1911*, Београд 1912, 16).

⁸ *Извештај Радничке коморе за 1911*, Београд 1912, 11.

⁹ Абацијских радника било је три врсте: стални абацијски радници запослени у радионицама, ајлучари и парчетари.

старости било је: од 8—10 година 2 ученика; од 10—12 година 39; од 12—14 година 71 ученик, а преко 14 година старости било је 57 ученика. Основну школу је похађало 157 ученика, а највећи број (159) била су деца из сељачких, док је само десет било из градских породица.¹⁰ Положај ових ученика није се разликовао од положаја ученика других заната у периоду до првог светског рата. Поред свог редовног посла, ученик је нарочито у почетку, обављао низ других домаћих послова, тако да је његово радно време износило 12 до 16 часова дневно. Према наведеним подацима свих 169 ученика радило је и недељом. О стручном школовању младог кадра мајстори су најмање водили бригу, па је од целокупног броја само пет ученика похађало занатску школу.¹¹ Већина ученика је становала и хранила се код послодаоца. По свему судећи може се закључити да су ученици били у веома тешком положају, јер поред тешког материјалног стања ученици нису имали никакве законске заштите, све до 1910. године када је њихово питање регулисано доношењем Закона о радњама.¹²

Капиталистичка конкуренција и борба за опстанак имућнијих занатлија довела је до бездушне експлоатације радника и до уништења патријархалних односа мајстора и њихових помоћника, те се тако стварају изразите супротности на класној основи послодавац—радник. Абацијски послодавци у жељи да у конкурентској борби држе корак са осталим занатлијама почињу максимално да експлоатишу раднике: продужавају им радно време а смањују наднице при чему првенствено рачунају само на лични профит. На тежак положај радника у абацијском занату утицала је и примитивна производња и средства за рад која су изискивала више напора за коначну израду абацијских производа.

Радно време није било исто у свим местима и радионицама. У периоду 1903—1904. године износило је 14—16 сати дневно. За овако дуг радни дан дневнице су биле минималне и износиле су од 0,30 до 2 динара.¹³ Кроз тарифне покрете и штрајкове абацијски радници су успели 1907. и 1908. године да повећају наднице од 0,60 до 2,50 динара. Годишња ајлук у периоду 1907—1908. године износио је од 20 до 600 динара. Минимално радно време скраћено је за два часа и тако је смањено на 12 сати, али је било доста радионица у којима су радници практично проводили цео дан и чији је рад трајао пуних 18 часова.

У абацијском занату производња и продаја робе није била равномерна током целе календарске године него је била коњуктурна само у време сезоне. Прорачунато је да је у абацијском занату током године било 34 празнична дана, када се није радило; сезонска беспослица трајала је 121 дан. Током целе године абацијски радници су имали само 200 радних дана. Узимајући све ове податке у обзир долази се до закључка да је просечна надница од 1,30 дин. у ствари само привидна. Укупна годишња зарада износи 260 динара, а када се то подели са бројем дана у години добија се стварна просечна надница која износи свега 0,71 динар.¹⁴

¹⁰ *Извештај радничке коморе за 1911*, Београд 1912, 49.

¹¹ Исто.

¹² Радничка класа Србије постигла је велики успех 1910. године, када је изгласан Закон о радњама, којим се признаје одређено радно време, бољи материјални положај, право на штрајк, радничка комора, инспекторат рада итд. (*Закон о радњама и социјална демократија*, Београд 1910)

¹³ *Синдикални покрет у Србији 1903—1919* (у даљем тексту: СПС) I, Београд 1958, 103, 486, 488. — Најмање наднице имали су шегрти и радници-почетници.

¹⁴ *Извештај управе Главног радничког савеза V синдикалном конгресу*, Београд 1909, 3; *Синдикални конгрес у Србији у 1911. до 1913. године*, *Извештај Главног радничког савеза за 1914*, Београд 1914, 21.

Борба за скраћење радног времена и повећање надница после многобројних тарифних покрета и штрајкова у многим местима Србије имала је успеха, тако да је 1911. године радно време у просеку износило 12 часова, а надница је повећана и кретала се од 1,92 до 3,14 динара.¹⁵

У даљој борби у погледу радног времена постигнути су добри резултати који су се одржали све до балканских ратова. Уопште узев, балкански ратови су погоршали положај радника, који се осећао у све чешћем продужавању радног времена. Ово се најбоље може видети када се упореди просечно радно време пре и после балканских ратова. За абаџијске раднике просечно радно време пре балканских ратова износило је 11,5, да би се после балканских ратова повећало за преко два часа, па је радни дан после балканских ратова у абаџијској струци био у просеку 13,8 часова.¹⁶

Наднице нису повећаване, а ако јесу онда су та повећања била минимална и појединачна. Најмање плаћени у абаџијској струци били су шегрти и радници који су становали и хранили се код послодаваца. Наднице нису биле уједначене, па је скоро редовна појава да су дневнице абаџијских радника у једном месту различите. У даљем периоду, све до 1914. године, неких великих промена није било и наднице су углавном остале на нивоу из 1911. године. Наднице абаџијских радника у 1914. години кретале су се углавном у распону од 1,50 до 3,40 динара.¹⁷

Наднице абаџијских радника биле су веома ниске, и у поређењу са осталим струкама абаџије су скоро увек долазиле на последње место. Положај абаџијских радника отежан је и доста честим и знатним поскупљењем животних намирница и станова. Док је поскупљење за време анексионе кризе износило за хлеб 0,7, за кромпир 0,32, дотле је за време балканских ратова 1912. и 1913. године повећање било још знатније тако да је хлеб поскупео за 0,62 а кромпир за 0,50 динара по килограму.¹⁸

Положај абаџијских радника у погледу хигијенских услова и становања био је веома тежак, што најбоље илуструје извештај са скупштине абаџијских радника, 1912. године: „Све су радионице мрачне, влажне и тескобне у толикој мери да већ више личе на апсане него на радионице у којима радници морају издржати напорни рад од пуних десет часова дневно.“¹⁹ У овако тесним и нехигијенским просторијама радило је по четири до пет радника, што представља велики број у односу на квадратуру и изглед радионица које су у већини случајева биле без основних хигијенских уређаја.

Основни услови који су довели до овако тешког положаја абаџијских радника: мале наднице, дуго радно време, беспослица и политичка обесправљеност утицали су да се и абаџијски радници организују и боре за своја права. У оквирима јединственог радничког покрета борба абаџијских радника постаје део покрета који од 1903. године улази у фазу организоване класне борбе. Са оснивањем синдикалних

¹⁵ СПС II, 488.

¹⁶ Исто.

¹⁷ СПС, II, 485.

¹⁸ Статистички годишњак Краљевине Србије за 1907/1908, Београд 1913, 389, 489; РН 28. XI 1913. и 29. XI 1913. — Цене појединим прехранбеним артиклима биле су пре балканских ратова: месо — 0,73,1 дин.; пасуљ 0,27,7; хлеб 0,27,2. После ратова цене су повећане и за ове артикле су износиле: месо 1,12; пасуљ 0,37,5 и хлеб 0,33,1 дин. (Синдикални покрет у Србији у 1911. до 1913. године, Извештај главног радничког савеза за 1914, Београд 1914, 21.)

¹⁹ РН 16. I 1912, 2. — Пре оснивања организација у Београду је у XIX веку било доста радионица и абаџијских акционарских дружина.

организација почиње и низ конкретних акција преко којих уједињена радничка класа успева да побољша свој материјални положај и да развије своју класну свест.

ОСНИВАЊЕ И РАД СИНДИКАТА АБАЦИЈСКИХ РАДНИКА

У периоду модерног револуционарног радничког покрета XX века, после одржаног оснивачког конгреса Партије и првог конгреса Радничког савеза 20. VII 1903, почиње организована борба пролетаријата у новим условима чији је основни циљ оснивање радничких синдикалних организација широм Србије. У оснивању модерних социјалистичких организација у Србији узимају учешћа и абаџијски радници који су схватили потребу и значај синдикалног савеза, који треба да оствари организовану и јединствену акцију у борби за побољшање економско-политичког положаја абаџијских радника.²⁰

У Београду је 1902. године постојало неколико синдикалних организација, међу којима и Савез шивачких радника, основан 1. VI 1902. године.²¹ Оснивачки збор одржан је у пивници „Авала“ на коме су референти Петар Ђирић, Михаило Милчић и Јаза Јовин истакли значај синдикалног организовања радника и заједничке борбе. На овом оснивачком збору прочитана су правила и изабрана управа.²² У овој синдикалној организацији заступљени су радници следећих заната: кројачког, абаџијског, терзијског и јорганџијско-памуклијашког. Разлике међу овим занатима постоје, што ће учинити да се из овог савеза у процесу стварања струковних синдиката припадници једне врсте заната издвоје и у току 1903. године оснују своје самосталне синдикалне савезе. О деловању Савеза шивачких радника нема много података јер таква занатска заједница постојала само годину дна, што је сувише кратак период за обимнију активност појединих чланова и читаве организације.

О абаџијским радницима и њиховој недовољној синдикалној активности објављен је чланак у *Радничким новинама*, преко којих се апелује на раднике абаџијске струке да се боре за скраћење радног времена, за повећање надница, да међу својим друговима шире социјали-

²⁰ Кнез Милош је захтевао да се Београд плански шири према Сави, чиме се почиње 1836. године — обележавањем нове две улице: Савамалске и абаџијске (данашње Гаврила Принципа и Народног фронта). Касније је на овом месту била абаџијска чаршија у коју су из старог дела града пресељене абаџијске продавнице чији власници нису радо прелазили овамо, јер су овде њихови производи имали слабу прођу пошто је тај крај насељен сиромашним становништвом а и налази се изван трговачког центра града. Познато је да је на овом простору 1847. године било 46 абаџијских радионица. (Бранко Максимовић, *Борба за одржавање абаџијске чаршије, као привредног елемента Новог Београда ван Шанца, Годишњак града Београда*, II, 1955, 240.) У Београду је 1871. године основана једна од првих акционарских абаџијских дружина. По свом карактеру ова дружина није била чисто абаџијско-занатлијска, јер је њен члан могао бити сваки грађанин под условом да поседује одређени капитал који ће уложити у акције ове дружине. (Миленко Топаловић, *Хронологија радничког покрета у Србији до 1919 I*, Београд 1964, 6; Жика Цветковић, *Прве радничке економске организације и штрајк у Србији, Радник*, Београд 12. VII 1951, 4.)

²¹ СРС III, 85.

²² РН 25. V 1902, 2. — У управу Савеза шивачких радника изабрани су: Таса Несторовић, јорганџија; Влада Недељковић, терзија; Никола Василић, Веља Станишић, Ник. Станимировић, кројач; Степан Милосављевић, абаџија; Љубица Ивошевић, кројачица. За чланове надзорног одбора изабрана су три кројачка радника, један јорганџија и један памуклијаш.

стичку и радничку штампу.²³ После овог апела осећа се већа живост међу абацијским радницима, који у жељи да оснују своју самосталну струковну организацију заказују за 6. јул 1903. године збор свих абацијских радника из Београда, са напоменом да присуствују „како они који су у радњама тако исто и они који су занат оставили“.²⁴

На овом оснивачком збору прочитана су правила Савеза абацијских радника и изабрана управа.²⁵ Савезне проторије налазиле су се у кафани „Пивни извор“ у Балканској улици. Правила Савеза абацијских радника, која су прихваћена на овом оснивачком збору, имала су од 29 члана којима се регулишу сва права и дужности учлањених радника у Савез. Једна од најважнијих одредби је прописана чланом 2. ових правила и она гласи: „Савезу је циљ да штити интересе својих чланова и да им пружа материјалне и моралне помоћи. Овај свој циљ Савез ће постизавати: а) старањем о побољшању положаја својих чланова и њиховом усавршавању у занату; б) налажењем рада својим беспосленим члановима; в) помагањем својих чланова у случају мања рада и у случају путовања; г) давањем моралне и правне помоћи својим члановима.“ Осталим члановима предвиђају се дужности и обавезе појединаца у случају примања помоћи, путовања, о плаћању чланарине, избора управе Савеза, редовног долажења на синдикалне састанке, о одржавању редовних и ванредних скупштина Савеза као и о кажњавању појединих чланова који правовремено не испуне своје обавезе.²⁶

Ако се анализирају правила овог Савеза долази се до закључка да су она веома слична правилима других синдикалних организација које су осниване у овом периоду, и да је њихова основна карактеристика почивала на материјалној бази. Циљ ових правила је првенствено побољшање материјалног положаја и пружање помоћи организованим члановима, што је свакако имало привлачну моћ за многобројне раднике који су прилазили организацији у жељи да се организовано боре за остварење својих циљева, али који су од организације са пуно права очекивали материјалну помоћ и подршку.

Поред већ поменутих одлука и усвојених правила, на збору абацијских радника донета је једногласна одлука да се Савез абацијских радника прикључи Радничком савезу, који је основан 15. маја исте године. Основни циљ Радничког савеза је удруживање што већег броја радничких организација у једну целину, као и брига о материјалном и моралном побољшању положаја радника у Србији.²⁷

Смернице за даљи развој радничких организација дали су оснивачки конгреси ССДС и Радничког савеза, на којима је истакнуто да се синдикалне организације морају изградити на модерној основи како би биле способне за предстојећу борбу. Пре конгреса било је неколико

²³ РН 12. II 1903, 3.

²⁴ РН 4. VII 1903, 6.

²⁵ РН 9. VII 1903, 1. — Управу сачињавају следећи чланови: председник — Илија Томић, благајник — Лазар Ђорђевић, секретар — Лазар Јеремић; Одбор сачињавају: Петар Крстић, Иван Арсић, Милисав Јевремовић и Светозар Алексић. У Надзорни одбор изабрани су Јован Манојловић, Милан Мрдаковић и Тома Поповић.

²⁶ Целокупна правила су објављена у *Радничким новинама* од 17. VII 1903, 3. и у књизи *Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, II, Београд 1964, 51.

²⁷ Триша Кацлеровић, *Прве самосталне радничке организације у Србији*, Београд 1950, 66; РН 11. VII 1903, 3. — На овом збору као делегати за конгрес Радничког савеза изабрани су Јован Манојловић и Марко Стефановић, абацијски радници.

синдикалних организација основаних 1901. и 1902. године које су биле ограничене углавном на Београд²⁸

Веће акције за организовање радника уследиле су после Првог конгреса, 1903. године, када поред савезних синдикалних организација у Београду почињу да се оснивају мање организације, као што су синдикални пододбори у унутрашњости.²⁹ Пододбори абацијских радника 1903. године основани су јула месеца у Смедереву, и августа у Пироту.³⁰

У каснијем периоду, већ 1904. године врше се измене и усавршавање у синдикалном организовању. Уместо старих радничких организација приступило се организацији нових синдиката на централистичкој основи. Место удружења радника почињу масовније да се формирају пододбори и повереништва на челу са струковним савезним органима и истовремено синдикалним већима. Упутства у том смислу дао је Други конгрес, одржан 28. марта 1904. године у Београду, и од тада почиње постепено да се мења однос месних синдикалних група према централним савезима, као и према Радничком савезу. На овом конгресу Димитрије Туцовић је истакао неопходност синдикалног организовања. Овом приликом донета је резолуција којом се истиче да треба онемогућити и спречавати стварање малих и слабих засебних синдикалних организација, већ да је потребно стварати централистичке синдикате са савезним групама по целој земљи. Ове централизоване организације и групе треба поставити на чисто синдикалној основи и на тај начин их потпуно одвојити од других радничких организација. Главни представник свих тих синдикалних организација и даље ће бити Главни раднички савез са строго одређеним за-

После овакве реорганизације раднички покрет у Србији добио је правилнији ток, јер се постепено укидају општа радничка друштва и на њихово место оснивају се месне организације са својим централним савезима. Развој синдикалних организација тесно је везан са Српском социјалдемократском странком која се свестрано залагала за њихов рад и напредак. Савезна управа абацијских радника, активно је радила на организовању радника и оснивању синдикалних организација у унутрашњости.

Интензивнији рад на оснивању пододбора абацијски радници су нарочито забележили у 1904. години када је основано више пододбора што се види из табеле 1.³²

Према овим подацима најбројнију организацију имали су пододбори у Крагујевцу, Београду и Шапцу, јер су ова места била највећи центри абацијског заната. Други, много важнији разлог ових бројнијих пододбора је добра синдикална организација и добро организован рад на агитацији међу абацијским радницима који у овом периоду веома мало знају о значају и улози синдиката.

Са оснивањем синдикалних пододбора настављено је и у каснијем периоду, тако да је у 1905. години поред већ постојећих основан

²⁸ РН, 8. V 1902, 2.

²⁹ Младен Вукомановић, *Радничке организације у Србији до 1903. године. Токови револуције I*, Београд 1967. — Оснивање мањих синдикалних организација онемогућавао је и Закон о задругама за узајамно помагање (донет 13. II 1902), према коме је свако ново основано друштво морало имати најмање 100 чланова, а што се односило и на синдикалне организације. У абацијском занату веома је ретко насеље у коме има толики број абацијских радника, па због тога самосталних организација није ни било него се синдикални пододбори оснивају од 1903. године.

³⁰ РН 1. VIII 1903, 2; СПС III, 88. дацима.³¹

³¹ СПС II, 43.

³² СПС III, 88; *Радник* (Крагујевац) 5. II 1905; *Ново време* 30. X 1904, 10.

Табела 1

Оснивање пододбора Савеза абаџијских радника у 1904. години

Место	број чланова	Место	број чланова
Ваљево	16	Пожаревац	20
Врање		Шабац	40
Крагујевац	60	Београд	48
Краљево	20	Чачак	30
Лозница	13	Обреновац	28
Ниш	15	Младеновац	23

пододбор у Лазаревцу.³³ Интензивнији рад на оснивању пододбора абаџијских радника осећао се током 1906. године када су основани пододбори у Аранђеловцу, Јагодини, Крушевцу, Лесковцу, Паланци и Свилајнцу.³⁴ Многи пододбори абаџијских радника имали су прекиде у своме раду, али су после извесног времена поново обновљени, на пример: 1908. у Горњем Милановцу, 1909. у Ужицу, 1910. у Пожеги, 1911. у Петровцу и Ђуприји и 1912. у Малој Митровици, Трстенику, Убу и другим местима.³⁵

Поред пододбора, оснивана су и синдикална повереништва Савеза абаџијских радника. У априлу 1906. године основано је повереништво у Свилајнцу, а у мају у Трстенику. У Горњем Милановцу синдикално повереништво је постојало августа 1907, а у Ужицу је основано јуна 1908, у Пожеги априла 1909, у Сопоту фебруара 1910, у Мионици јула 1911, у Великој Плани новембра 1911, у Аранђеловцу (обновљено новембра 1913) и у Алексинцу основано марта 1914. године.³⁶

Ови подаци указују на доста распрострањену активност абаџијских радника у акцији оснивања синдикалних организација. Сваки пододбор или повереништво било је у сталној вези са Централним савезом абаџијских радника у Београду, одакле су потицале и све иницијативе за целокупан рад организација у унутрашњости.

Акција за организовање абаџијских радника у синдикат почиње од самог оснивања Савеза абаџијских радника, али се број абаџијских радника у периоду 1903—1914. за сваку годину мењао што се види из табеле 2.³⁷

Табела 2

Број организованих абаџијских радника у Србији од 1903—1913.

Година	Број организованих радника
1903.	81
1904.	416
1905.	278
1906.	295
1907.	162
1908.	135
1909.	242
1910.	484
1911.	600
1912.	535
1913.	233

³³ РН 23. II 1906, 2.³⁴ СПС III, 88.³⁵ Исто.³⁶ Исто.³⁷ Извештај радничке коморе 1914—1920, Београд 1920, 47.

Из горе наведене табеле може се пратити успон или пад синдикално организованих радника и организација, а успех једне организације и повећања броја организованих радника редовно је скопчан са успехом целокупног радничког покрета у Србији. Неколико најважнијих момената који су у овом периоду утицали на успех, односно неуспех синдикалних организација абаџијских радника могу се пратити и кроз важније економско-политичке догађаје у Србији.

Економска криза која је захватила Србију, бездушни напади буржоазије, борба и неслога у руководству Партије, смрт Радована Драговића, касније одсуство Димитрија Туцовића негативно су утицали на покрет у целини, од чега није могао да се издвоји ни Савез чланова у односу на 1904. годину. Касније, у 1907—1908. години масовна незапосленост захватила је целу Србију, наднице радника опадају а живот поскупљује. Радници поред свих ових недаћа морају да издрже и жестоке нападе послодаваца као и притисак власти на синдикалне организације. У оваквој ситуацији није никакво чудо што долази до знатног опадања чланства, што је с друге стране утицало на слабење покрета.

У ери економско-политичке кризе у Србију се 1908. године враћа из Немачке Димитрије Туцовић који се предано и енергично залаже за опоравак и напредак покрета. Он је имао велики утицај, па се резултати рада осећају већ у периоду 1909—1911. године, када је број организованих абаџијских радника знатно порастао. За време балканских ратова опет долази до смањења броја пододбора и организованих радника, што је неминовна последица ратних сукоба, јер је мобилисан велики број радника од којих се многи нису ни вратили. Неки синдикални пододбори и организације нису успели ни да обнове рад, а већ је дошло до избијања првог светског рата.

Балкански ратови су довели до беспослице и поскупљења животних намирница, што је утицало на погоршање положаја радничке класе.

После балканских ратова почиње интензивнији рад на синдикалном организовању абаџијских радника. У неколико већих српских градова дошло је 1913. до обнове месних синдикалних група Савеза абаџијских радника. Синдикалне групе обновљене су септембра 1913. године у Алексинцу, Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Ђуприји и Чачку. Нешто раније, односно октобра 1911. године обновљена је месна синдикална група Савеза абаџијских радника у Београду.³⁸ Поред месних синдикалних група, долази до обнављања великог броја пододбора Савеза абаџијских радника. Главна тема на обновљеним пододборским скупштинама је питање на који начин повратити снагу синдикалне организације и како организацији привући нове чланове.³⁹ Значајнији и интензивнији рад почиње у већим местима — обнавља се рад пододбора абаџијских радника у Шапцу, Београду, Ваљево, Обреновцу, па затим, негде раније негде касније, обнављају се пододбори у Крагујевцу, Чачку, Крушевцу, Краљеву, Алексинцу, Ђуприји, Ужицу, Јагодини, Смедереву, Лозници и Лазаревцу. Неке од ових организација изабрале су своје сталне, а неке само привремене управе.⁴⁰ У неколико градова у Србији рад пододбора Савеза абаџијских радника није обновљен, на пример, Нишу, Лесковцу, Параћину, По-

³⁸ СПС III, 88.

³⁹ РН 28. I 1914. — Синдикално руководство је настојало да се на оваквим састанцима чланству детаљно објасне узроци поскупљења животних намирница и општег погоршања стандарда и да се нагласи улога и значај радничке класе у борби за побољшање економско-политичког положаја свих радника.

⁴⁰ РН 25. IX 1913, 4, 14. и 30. XI 1913, 3.

жаревцу, Брању, Зајечару, Неготину и Горњем Милановцу, јер је дошло до избијања I светског рата, када је престао сваки рад синдикалних организација.⁴¹

Крize и размимоилажења у синдикалној организацији абацијских радника

У овом периоду млад раднички покрет Србије запада у кризу идеолошког карактера, јер је дошло до оштре борбе унутар редова Партије и синдиката, што је имало знатног утицаја на рад синдикалних организација. Идеолошке расправе и размимоилажења, поред још неколико синдикалних организација, захватила су и Савез абацијских радника. Јак утицај на идеолошка кретања имала је група око *Новог времена*, на челу са Милорадом Поповићем и Јованом Скерлићем, у којој су учествовали и чланови управе Савеза абацијских радника. Програмом ове групе предвиђена је економска борба, независно од синдикалних организација, као и потпуна политичка неутралност синдиката, а све у циљу да се одстрани њихов социјалистички карактер.⁴²

Организовани абацијских радници оштро су и на време реаговали против ове групе „нововремаца“. Међу првим протестима је протест шабачких радника, који су у главну централу у Београд послали делегацију са задатком да саопшти да ће шабачки пододбор прекинути сваку везу са организацијама чије су управе повезане са листом *Ново време*. Ова одлука прво је презентована Радничком савезу, а касније и управи Савеза абацијских радника.⁴³ На састанку у Савезу абацијских радника, коме су присуствовали Димитрије Туцовић и Лука Павићевић, истакнуто је да Савез абацијских радника није потписао покретање овог часописа, него да су изјаву и потпис дали само неки чланови Савеза, па је у том смислу и донет закључак да управа не сноси никакву кривицу него да одговорност снесе појединци. На крају је дата изјава са потписом да ће се свака веза са „Новим временом“ прекинути.⁴⁴ Поред шабачких, протествовали су и крагујевачки радници који су оптужили групу око Милорада Поповића, „који тако неуљудно, тако срамно и клеветнички пишу и говоре о нашем покрету и о људима у њему“, и захтевали да се сви такви смене са руководећих положаја у Савезу.⁴⁵ У име абацијских радника из Пожаревца реаговао је секретар пододбора Илија Јанковић и одбио да прими 15 бројева *Новог времена*, који су у Пожаревац стигли без његовог знања.⁴⁶

Седница управе Радничког савеза поводом ових догађаја одржана је 22. децембра 1904. године на којој је захтевана изјава од абацијских радника „нововремаца“ да ће своју грешку исправити. Седници су присуствовали Лука Павићевић, Драгољуб Јовановић, Сава Коваче-

⁴¹ РН 25. IX 1913, 4.

⁴² Сергије Димитријевић, *Радован Драговић*, Београд 1954, 98. — Милорад Поповић је са својим истомишљеницима успео добро спроведеном агитацијом да привуче доста организованих радника, међу којима је била и неколицина абација, да организује друштво и покрене лист *Ново време*, чији је први број изашао 30. X 1904. године. Преко чланака и написа критикован је рад Главне партијске управе, функционера, конгресних одлука итд. (Радослав Перовић, *Прилог библиографији српског радничког покрета до 1919*, Београд 1956, 139).

⁴³ РН 27. XI 1904, 4.

⁴⁴ РН 4. XII 1904, 3.

⁴⁵ *Радник* (Крагујевац) 4. XII 1904, 3.

⁴⁶ РН 15. XII 1904, 3.

вић, Вукашин Цветановић и Ранко Живковић.⁴⁷ После овако енергичне акције чланови управе Савеза абаџијских радника — „нововремци“ — дали су следећу изјаву: „Покоравамо се правилима и правилнику Главног радничког савеза и одлукама радничког конгреса — према томе престајемо бити чланови и покретачи часописа и слуге ‚Новог времена‘, пошто га и Контролна комисија као највећа партијска инстанција није одобрила.“⁴⁸

О иступању „нововремаца“ дискутовало се на скупштини Савеза абаџијских радника 30. јануара 1905. године у Београду. Констатовано је да су све несугласице отклоњене и да се синдикат налази на путу доброг и успешног рада на окупљању и организовању абаџијских радника у Србији.⁴⁹

Било је покушаја да се утицај опозиције у Савезу абаџијских радника прошири, па је у том смислу дата иницијатива за покретање листа *Гласник абаџијских радника*, што је спречено енергичном акцијом управе ГРС и општим протестима пододбора у унутрашњости.⁵⁰ Чланови управе Савеза абаџијских радника, после интервенције Главне партијске управе и синдикалних организација, повлаче се и тако нововремци губе позиције, јер је коначна одлука Главне партијске управе била да се десет оснивача *Новог времена* искључи из Српске социјалдемократске странке.⁵¹

Иако су се ови сукоби водили углавном у вођству покрета, они су се одразили и на радничке организације. Недовољна активност, међусобне несугласице, разни сукоби унутар појединих пододбора утицали су да се број организованих радника знатно смањи, тако да је следећих година број организованих абаџијских радника, све до 1910. године, био незнатан, што је последица економско-политичких криза у земљи, привредне кризе итд. Синдикалне организације нису саме могле да испуњавају своје обавезе у пружању материјалне помоћи радницима који су то од ње очекивали.⁵²

Абаџијски радници су били у веома тешком положају, јер их је поред тога што су спадали у групу радника са најмањим дневницама, погађала велика беспослица, напади послодаваца и притисак власти. Број пододбора абаџијских радника није знатно измењен, али је у њима опао број организованих. Тежак положај и шиканирање утицали су да се и овако мали број радника збије око своје организације како би се успешније одупирали нападима, спроводећи низ економских акција као што су бојкоти и штрајкови.

⁴⁷ РН 29. XII 1904, 2.

⁴⁸ РН XII 1904, 2; *Радник* 5. II 1905. — Ову изјаву су потписали потпредседник Миливоје Петровић, благајник Љубомир Вукосављевић, секретар Јован Ј. Манојловић и председник надзорног одбора Милован Јовановић. Поменути чланови управе су се правдали да су своје потписе „Ново време“ дали само као чланови једне синдикалне организације, а не као чланови управе. Тада су увидели да се њихов рад сукобљава са радом организације, повукли су се са извињењем за своје иступе. Председник Савеза Милан Мрдаковић је бранио свој став и био најупорнији, али се, видевши да је скупштина осудила такав рад, на крају и он повукао.

⁴⁹ *Радник* 5. II 1905, 3; СПС IV, 55.

⁵⁰ Протест су уложили крагујевачки и шабачки абаџијски радници сматрајући да поред *Радничких новина* и *Радника*, нема потребе ни услова за оснивање једног листа (*Радник* 11. XII 1904, 4).

⁵¹ Ову одлуку, објављену у *Радничким новинама* од 25. XII 1904, подржао је Раднички савез, инсистирајући да се она поштује и доследно примењује.

⁵² Колико је каса Савеза абаџијских радника била празна може се видети према билансу из појединих година. Помоћ у беспослици 1906. године износила је 30 динара; 1907. износила је 113,45, а 1908. помоћ је износила свега 18,75 динара (РН 5. IV 1907, 3; 23. II 1908, 3; 29. I 1909, 3).

Борба за доношење и поштовање Закона о радњама

Велики успех целокупног радништва Србије било је доношење Закона о радњама. Буржоазија је покушала да наметне радницима закон израђен по њеним концепцијама још 1905. године када је дошло до јединственог отпора радника широм Србије. После пет година, односно 1910. радници су истакли своје захтеве: скраћење радног времена, право на штрајк, забрана децјег рада, социјално осигурање и друго. За спровођење овог закона радници су покренули акције и одржавали масовне зборове, захтевајући да се закон усвоји и што пре примени. Абацијски радници нису имали неких посебних акција само у вези са доношењем Закона, али су равноправно учествовали заједно са осталим радницима.⁵³ Под притиском свих тих акција Народна скупштина је коначно усвојила Закон, у који је унет низ измена постављених од радника и који је ступио на снагу 1. јула 1911. године. После ступања на снагу Закон се није увек доследно спроводио, па су се и абацијски радници често жалили, позивајући се на одређене чланове овог Закона. Радничко синдикално веће из Аранђеловца захтевало је да се пошаље инспектор из Београда који ће утврдити непоштовање Закона о радњама, јер су у Аранђеловцу радње отворене и недељом и послодавци држе ученике испод 14 година старости, без лекарског уверења, што је противно законским одредбама. Према извештају једног инспектора, у Паланци и Азањи се такође крши Закон о радњама, јер поред тога што су радње недељом отворене, код једног абацијског послодавца у малој радионици било је запослено шест радника. Због ових прекршаја захтева се од Министарства привреде да казни власнике ових радионица.⁵⁴ Оваквих престапа било је готово у свим местима, али се настојало да се они одстране а радници су преко синдикалних организација, користећи своје право, за учињене прекршаје тражили законску заштиту.

У спровођењу Закона о радњама учествовала је радничка класа Србије, спроведећи низ акција у жељи да и у пракси оствари своја законска права. У борби за примену Закона о радњама ангажовали су се партијска управа, Главни раднички савез и Радничка комора, који су настојале да све радничке акције каналишу у одређеном правцу, од чега ће највећу корист имати радничка класа. Захваљујући доброј сарадњи и организацији извршаване су од стране власти многе одредбе Закона о радњама, што је утицало да се положај како осталих тако и абацијских радника у многоме побољша у односу на период пре доношења Закона о радњама.

Покушај интеграције Савеза абацијских радника са сличним струковним организацијама

У вези са бројним стањем организације абацијских радника постојао је и покушај да се удруже абацијски и терзијски радници и тиме повећа број организованих радника ових синдиката. Ова два заната имају доста сличности што је и био разлог спајања ових струковних организација које би са већим бројем чланова лакше пребродиле и решиле многобројне проблеме са којима су се сукобљавале. О овом проблему дискутовало се на годишњим скупштинама Савеза тер-

⁵³ Акције абацијских радника познате су из 1905. године када је 23. октобра одржано предавање о пројекту Закона о радњама (РН 22. X 1925, 4). Пододбор у Шапцу је 1907. године заказао састанак у вези пројекта Закона о радњама, (РН 24. VII 1907, 3).

⁵⁴ АСРС, МНЦ, 1912 — Т - из фасц. са дел. бр. 10001—15363.

зијско-памуклијашко-јорганцијских и Савеза абаџијских радника. На Осмој годишњој скупштини Савеза терзијско-памуклијашко-јорганцијских радника, која је одржана 23. јануара 1911. године у Београду, донета је одлука да се преговара и понуди спајање Савеза абаџијских радника.⁵⁵

Само неколико дана касније одржана је и Осма годишња скупштина Савеза абаџијских радника, 30. и 31. јануара 1911. у Београду, на којој се, поред осталог, водила веома жива дискусија у вези са спајањем ова два савеза.⁵⁶ Већина чланова је сматрала да је предлог веома умесан јер би се смањили административни трошкови „а силно појачало организаторску, агитаторску и борбену способност тако уједињених бранша“.⁵⁷ У дискусији је даље наглашено да потребу за спајањем и јачањем синдикалних организација диктира и захтева сам капиталистички развитак. У капиталистичком друштву долази до стварања већих и модернијих предузећа у која се уклапају сродне бранше рада, а капиталисти се групишу и увећавају свој капитал. У таквом економском развоју мора доћи и до промена у синдикалним организацијама, јер се потпуно губи и нема никаквог значаја економска борба једне синдикалне организације. Још један разлог за спајање ова два синдиката је у следећем — постепено се осећа да ће ови занати пропасти и да им век није дуг, јер конфекцијски производи, иако лагано, ипак сигурно конкуришу народној ношњи, тако да се већ понегде у радионицама богатијих мајстора производе истовремено и абаџијски и терзијски производи. Проблеми ових радника су исти, то је дуго радно време и мале наднице, што утиче на захтев да се организација омасови. После исцрпне дискусије, на скупштини донета је одлука да се изабере једна комисија са задатком да у току 1911. године детаљно проучи услове за реализовање овог предлога и да свој извештај поднесе на једној од следећих годишњих скупштина.

У току 1911. године још један савез је био заинтересован за ову интеграцију — то је Савез кројачких радника. Предлог овог савеза је био да се оснује „Шивачки савез“. Одржана је седница сва три савеза и донета начелна одлука да се изврши спајање ових савеза, али претходно да се ове одлуке поднесу скупштинама појединих савеза на одобрење. На првој ванредној скупштини Савеза абаџијских радника 1911. године решено је да се изабере комисија која ће извршити спајање и саставити правила новог Савеза шивачких радника. Правила би касније била поднета савезима и тражило би се одобрење за њихово усвајање на заједничком конгресу ове три организације.⁵⁸

Ова акција за уједињење абаџијских, терзијских и кројачких радника представља један нов аспект у раду синдикалних организација. Веома јаки аргументи, као што су стварање бројнијег и јачег савеза, већа производња и бољи пласман готових производа на тржишту утицали су не само на управу него и на чланове поменутих синдиката да једногласно дају свој пристанак за уједињење. Иако је таква идеја о спајању била прихваћена од сва три струковна савеза, ипак није дошло до реализације тог значајног подухвата. За остварење те идеје била су потребна не само велика материјална средства, него су били неопходни и стручњаци, на које синдикат није могао да рачуна. Чла-

⁵⁵ РН 27. I 1901, 3.

⁵⁶ РН 3. II 1901, 3. — На овој скупштини присуствовало је 60 делегата из Београда и унутрашњости. Делегат главног радничког савеза и Главне партијске управе био је Душан Поповић. Скупштином је председавао Војислав Гојковић, абаџијски радник из Ваљева.

⁵⁷ РН 3. II 1911, 3.

⁵⁸ *Извештај Централне управе Савеза терз. - јорганцијски и памуклијашких радника у Србији о своје раду за 1911. годину*, Београд 1911, 31.

нови синдикалних управа нису показивали јаку вољу нити су имали довољно енергије да ступе у практичну акцију, тако да је једна лепа замисао брзо осуђена на пропаст.

ЕКОНОМСКЕ АКЦИЈЕ АБАЦИЈСКИХ РАДНИКА

Развој индустрије, условљен уласком Србије у европско капиталистичко тржиште, као и јачање саобраћајних и трговачких веза убрзао је ширење фабричке производње са савршеном машинском техником на рачун домаћег занатства са ручном обрадом и примитивним алатом. У таквој конкурентској борби са фабричком производњом занатство се могло одржати само страховитом експлоатацијом најамне радне снаге која је довела у веома тежак положај занатске раднике. Абацијски радници су били међу најугроженијим занатским радницима у Србији. Дуго радно време, ниске наднице, нехигијенске радне просторије и поред свега још и политичка обесправљеност утицали су на незадовољство абацијских радника који су спроводили низ акција у циљу побољшања свог економско-политичког положаја.

Прва значајнија акција абацијских радника спроведена је 1871. године у београдској абацијској дружини.⁵⁹ Послодавци из ове дружине покушали су да наметну посебне услове експлоатације, захтевајући од радника да раде цео дан за веома ниске наднице. У овом штрајку солидарност радника дошла је до пуног изражаја, јер ниједан абацијски радник није пристао да ради у овој дружини, тако да су послодавци морали да пристају да радницима омогуће боље услове рада. Ову прву акцију абацијских радника неки аутори бележе као први штрајк у Србији.⁶⁰

У каснијем периоду, а пре оснивања синдикалних савеза, абацијски радници учествовали су у мањим акцијама и у појединим радионицама водили борбу за побољшање услова рада и положаја радника код једног послодавца. У Обреновцу је 1902. године дошло до мање акције где је у једној радионици од четири радника, тројица ступили у штрајк. Радници су тражили да се прекине госпојински пост и да им се повећа ајлук. После дванаест дана непошустања штрајк је успешно завршен јер су задовољени раднички захтеви.⁶¹ Значајнијих и већих економских акција код абацијских радника није било, јер је борба за побољшање положаја абација све до 1903. године вођена неорганизовано. После оснивања синдиката абацијских радника економске акције добијају другачију организациону форму, воде се масовнији штрајкови који ће на крају и довести до побољшања економског положаја радника.

Тарифно-штрајкачки покрет

У току 1903. године, после оснивања радничких синдикалних организација, у Србији долази до јачања тарифно-штрајкачког покрета. Сукоби са послодавцима изоштрили су борбени карактер абацијских радника, који су својом истрајношћу и упорношћу успели да побољшају свој економски положај. Револт абацијских радника дошао је као последица посебно појачане експлоатације од стране послодавца, који су на тај начин желели да разбију и униште синдикалну

⁵⁹ Жика Цветковић, н. н. 6 — Драгиша Лапчевић, *Историја социјализма у Србији*, Београд 1922, 75—77.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ СПС I, 352; Жика Цветковић, н. н. 6.

организацију абацијских радника. Абацијски радници су у другој половини 1903. године имале неколико мањих акција, које су вођене за скраћење радног времена и повећање надница. Ови ситни штрајкови објављивани су у радионицама појединих послодаваца и у њима је учествовало обично три до четири радника. У Београду је јула 1903. године објављен штрајк у радионици Николе Бошковића који је смањено наднице уз образложење да радници „не би имали средства да плате синдикат“. Савезна управа је притекла у помоћ штрајкачима и на ванредној скупштини, која је одржана 30. новембра 1903. у Београду донела одлуку да се радионица Николе Бошковића бојкотује уз упозорење да нико од абацијских радника овде нетреба да прихвати посао.⁶²

Мањи штрајкови објављивани су и у другим местима код појединих послодаваца, али о њима нема много података јер нису ни вођени организовано. Обзиром да нису били организовани и без икакве материјалне основе ови мањи штрајкови су завршавани без или само са делимичним успехом.⁶³ Ситни штрајкови, без организације и плана били су осуђени на пропаст. Руководство покрета захтевало је да се сваки штрајк пријави Радничком савезу. Наглашено је да само добра и јака синдикална организација може пружити потребну помоћ радницима у штрајку. Поводом ових штрајкова Радован Драговић је писао да треба водити такву политику да штрајк буде последње а не прво средство у економској борби радничке класе.⁶⁴

Организација абацијских радника у Београду је од самог почетка свога рада водила борбу са послодавцима, са циљем да се побољша веома тежак економски положај абација, који су били међу најмање плаћеним а највише експлоатисаним радницима. Савезна управа је настојала да мирним путем постигне споразум између радника и послодаваца, па је 25. августа 1903. године поднета тарифа београдских абацијских радника.⁶⁵ До споразума и потписивања тарифе није дошло, па су сви београдски абацијски радници, већ после пет дана, односно 1. септембра ступили у штрајк. У штрајку је учествовао 81 абацијски радник. Штрајк је вођен организовано уз пуну подршку и солидарност радника не само у Београду него и у унутрашњости, пошто је било објављено да је штрајк пропао и да се радници из мањих градова упозоравају да не долазе и не траже посао у Београду.⁶⁶ И поред добре организације и солидарности, било је радника који нису схватили значај ове акције и у највећем броју случајева из личних интереса постајали штрајкбрехери.⁶⁷ Штрајк је после педесет дана

⁶² РН 17. VII, 15. VIII, 3. XII 1903. — Бојкот ове радње трајао је веома дуго, па су помене о бојкоту биле објављене у априлу 1904. године (РН 7. IV 1904, 3). Радницима је скренута пажња да не прихватају посао ни у Јазаревцу, где је послодавац Бошковић имао абацијску радњу.

⁶³ РН 1. и 15. VIII, 2. IX и 6. XII 1903; Борђе Кнежевић, *Синдикални покрет у Крагујевцу од 1903—1914. године*, Зборник Филозофског факултета VIII, Београд 1964, 702. — Мањи штрајк објављен је у Чачку и Крагујевцу. У Крагујевцу је крајем 1902. године дошло прво до штрајка у радњи Јеротија Павловића, а касније се штрајк проширио на још девет радионица. Радници су захтевали повећање наднице и скраћење радног времена. Штрајк није био организован, а послодавци су пружали јак отпор јер су у овом периоду успешно спречавали прве акције абацијских радника, и зато је штрајк у Крагујевцу завршен само делимичним успехом.

⁶⁴ РН 19. VIII 1903, 3.

⁶⁵ Vuk Vinaver, *Sindikalno-štrajkački pokret u Srbiji (1903—1910), Istorija XX veka, Zbornik radova IDN VI*, Београд 1964, 13.

⁶⁶ РН 20. IX 1903, 3; 57, 14. X 1903, 3; 47, 2. IX 1903, 3.

⁶⁷ У штрајку су као штрајкбрехери проглашени следећи абацијски радници: Миленко Стефановић, Тома Стојановић, Добрица Лукић и Вуле Миленковић.

борбе успешно окончан, па су на другој ванредној скупштини 30. новембра 1903. абацијски радници донели резолуцију да се обустави штрајк код послодаваца који су потписали ценовник и тарифу. На истој скупштини осуђени су и искључени из чланства радници који су својим несолидним поступцима ометали правилно вођење штрајка.⁶⁸ Успешно завршени штрајк није одговарао послодавцима који су ангажовали и полицију да спречи сваку слободнију акцију радника.⁶⁹

У 1904. години тарифно-штрајкачки покрет код абацијских радника је ојачао, јер је положај ових радника био веома тежак. Економска криза, којом су нарочито погођени абацијски радници, захватила је целу Србију, тако да је беспослица владала у скоро свим местима. Савезна управа је преко штампе обавештавала повремено абацијске раднике о беспослици и опомињали их да не траже посао у одређеним местима где је већ био доста велики број незапослених абацијских радника.⁷⁰ Послодавци су уз помоћ полиције вршили насиља која су постала све интензивнија а главни циљ је био да се још у зачетку угуши раднички покрет. Тако су у Чачку похашени сви чланови абацијског пододбора и осуђени на затвор. У Смедереву је полиција злостављала раднике и терала их да се врате на посао.⁷¹ Послодавци су, кадгод им се пружила прилика и чим би осетили да је организација слаба, рушили тарифне уговоре. Успех тарифних уговора давао је подстицаја за борбу и тражење својих права у другим организацијама.

Једна од утврђених тарифа за 90 абацијских радника донета је 1904. године у Шапцу. Овом тарифом су донете следеће одредбе: радно време је од седам до деветнаест са једним часом одмора; радионице морају бити уредне, радници не могу излазити нити неког страног доводити без дозволе послодавца; радник се мора пристојно и коректно понашати; шегрта, који није провео уговорено време код мајстора, не сме нико на посао примити; плата се даје једном недељно, а исплата се врши суботом. Нарочито је важна одредба којом се забрањује организованим радницима рад по селима или као непријављени код других послодаваца за мању цену од прописане; сваки радник мора имати оверену радничку књижицу. Уколико се радник не би придржавао ових прописа искључиће га из организације, као што ће и послодавац бити бојкотован уколико крши тарифне одредбе. Тарифу потписују они послодавци који су сагласни са свим прописаним одредбама.⁷²

Уколико је долазило до неспоразума око непотписивања тарифе или непоштовања појединих одредби, објављивани су бојкоти како послодаваца, тако и самих радника. У овој години забележено је неколико прекршаја па су објављени следећи бојкоти: у Нишу су бојкотовани послодавци, браћа Стојиљковић, који нису хтели да потпишу

⁶⁸ РН 3. XII 1903, 3. — Савезна управа је донела одлуку да се искључе из чланства следећи радници: Димитрије Вељковић, Илија Стојановић — Пироћанац, Манојло Мурговић, Добрица Лукић, Тома Стојановић, Вуле Милутиновић и Драгутин Марковић.

⁶⁹ Из Београда је протерана „маса“ радника (21. XI 1903) због учешћа у штрајку. Прогони и хапшења абацијских радника позната су и у другим местима Србије (*Раднички календар 1905*, Београд 1904, 67). Према подацима из овог чланка полиција је 29. X 1903. године и у Краљеву ухапсила абацијске раднике који су штрајковали, док је 1. X 1903. у Лозници ухапшен један радник.

⁷⁰ Највећа беспослица била је у Београду, Крагујевцу и Краљеву (РН 3. IV 1904, 3; 14. VIII 1904, 4; 20. X 1904, 4).

⁷¹ Vuk Vinaver, n. n. 19.

⁷² РН 3. XI 1904, 2. — Тарифа шабачког пододбора абацијских радника изнета је опширније јер су остали тарифни уговори били слични горе наведеној тарифи.

тарифу и ценовник.⁷³ Поред бојкотованих послодаваца у Обреновцу и Крагујевцу, бојкотована су три абацијска радника из Крагујевца који се нису придржавали тарифе.⁷⁴ Бојкот послодаваца и радника прекидан је оног тренутка када су бојкотовани почели да поштују донете одредбе.

Конкуренција и лична разрачунавања међу послодавцима утицали су на погоршање положаја абацијских радника, као што је случај послодаваца у Крагујевцу. Због јаке конкуренције група послодаваца је настојала да упропасти радњу браће Миловановић, и зато је позвала неколико радника из ове радионице да пређу код њих уз обећање да ће добити веће наднице. Овој примамљивој понуди одазвао се непредвиђено велики број од 30 абацијских радника, међу којима и неколико чланова управе пододбора. Пошто се пријавио овако велики број кандидата послодавци су били у могућности не само да врше избор него и да мењају првобитне понуде. Овакав поступак абацијских радника оштро је осуђен од осталих чланова абацијског пододбора и истакнуто је да радници у стању да побољшање економског положаја морају првенствено бити солидарни и јединствени.⁷⁵

У Крагујевцу је у 1904. години потписана тарифа абацијских радника.⁷⁶ Овом тарифом се, поред повећања надница и скраћења радног времена, захтева да се на посао примају само организовани радници и да се усвоји шестодневни отказни рок како за раднике, тако и за послодавце. Ово су значајни кораци абацијских радника у борби за побољшање њиховог положаја, јер је најважнији задатак у овом периоду био признавање и легализовање организације.

Синдикалне организације абацијских радника у самом почетку уз солидарност и добру организацију бележили су успех за успехом. Број синдикално организованих радника се постепено повећавао па је тиме и борбена моћ синдикалних организација расла. Удружени радници представљали су велику опасност за послодавце који су тражили и добили велику подршку и помоћ полиције и власти. Да би онемогућили или бар зауставили многе акције абацијских радника послодавци почињу да се удружују, да стварају картеле, верујући да ће на тај начин спречити ширење тарифно-штрајкачког покрета. У Београду се 1903. године на састанку абацијског еснафа послодавац Љубомир Атанацковић енергично залагао и предложио да се сви абацијски мајстори у Београду удруже и споразумно отпусте организоване раднике.⁷⁷ Картелисање послодаваца у Београду није успело, јер је акција вођена доста неорганизовано, тако да се на тај начин ширење синдикалног покрета није могло спречити. Поред београдских, покушали су и крагујевачки послодавци да се картелишу и да удружени спрече спровођење већ донете и признате тарифе. У Крагујевцу су абацијски радници у споразуму са послодавцима донели и потписали тарифу, коју мајстори нису хтели да поштују. Абацијски радници су по сваку цену желели да очувају тарифу, али како другог излаза није било, ступили су у штрајк који је трајао двадесет дана. Под притиском штрајкачке акције послодавци су били принуђени да поново признају већ једном донету и потписану тарифу. Овако успешно и организовано вођена акција имала је великог одјека на абацијске раднике у целој Србији. После овог успешно окончаног штрајка, организацији је пришао велики број неорганизованих абацијских

⁷³ РН 8. IX 1904, 3.

⁷⁴ РН 30. X 1904, 4.

⁷⁵ Радник 11. IV 1904, 5.

⁷⁶ Радник 20. VI 1904, 2. — Положај абацијских радника у Крагујевцу је веома тежак. Радно време је од 16 до 18 часова, а најмања надница је 0,80 динара.

⁷⁷ РН 15. VIII 1903, 2.

радника, тако да се од 95 абација у крагујевачки пододбор учланило 92 члана.⁷⁸

Иако су послодавци на све могуће начине покушавали да униште организацију абацијских радника још у самом почетку, ипак су и економске акције, организоване у 1903. и 1904. години, знатно напредовале па је у том периоду било доста успешно окончаних акција и велики број новооснованих пододбора.

Снажење покрета абацијских радника

Експлоатација занатских радника које је угрожавала фабричка производња и ситна индустријска предузећа настављена је у 1905. години. Радничка класа се помоћу постојећих политичких слобода путем штрајкова бранила од овакве експлоатације којима се придавао посебан значај, па је на Трећем конгресу Главног радничког савеза, јуна 1905. године, подвучено да се снага једне синдикалне организације огледа у способности да води штрајк, за чији успешан исход првенствено треба ојачати организацију.⁷⁹

Економске акције абацијских радника узеле су маха 1905. године. У Обреновцу су абацијски радници живели под веома тешким условима: радно време је било 18 часова, а наднице су се кретале од 0,80 до 1,50 динара.⁸⁰ Да би побољшали свој положај и натерали послодавце на поштовање уговора, обреновачки радници су прво покушали бојкотом који је објављен у радионици Светозара Вукосављевића. Неспоразум је релативно брзо решен јер је овај послодавац после месеца дана потписао тарифу.⁸¹ Сасвим је другачији исход био са послодавцем Радисавом Павловићем који је бојкотован крајем 1905. године, али је успео да доведе два радника из Краљева и Крушевца. Овај послодавац је „затворио раднике“ да би спречио сваки контакт са организованим абацијама. Револтирани оваквим поступком, абацијски радници су заказали збор на који су дошли и остали занатски радници тако да их је на збору било око 300. Због овог протестног скупа, неколико истакнутијих радника позвано је код начелника, међутим, на крају је отишло око 100 радника. Покушај начелника био је усмерен првенствено на разбијање синдикалне организације, али једини резултат био је само у томе што су два позвана радника добила отказ.⁸²

Током 1905. године било је неколико запаженијих штрајкова у Шапцу, Пожаревцу, Крагујевцу, Београду и Смедереву. Један од највећих штрајкова, који је почео 2. маја 1905. године, био је у Шапцу и у њему је учествовало 80 радника. Овим штрајком радници су желели да одрже на снази раније донету тарифу коју, због беспослице, послодавци нису поштовали. Штрајк је вођен организовано и савезна управа дала је одобрење за исти. Абацијски радници из Шапца нису тражили никакву новчану помоћ од савезне управе, него су помоћ примали у виду добровољних прилога.⁸³ Послодавци, увидевши да су немоћни, ангажовали су окружног начелника који је казнио десет абацијских штрајкача затвором од седам дана. Поред овог насиља спровођење штрајка ометали су и штрајкбержери, и све је то утицало

⁷⁸ Ђ. Кнежевић, н.н. 707, РН 23. VI 1904, 3. — Штрајк је објављен у радњама Марка Демића и Јована Обрадовића и друга. Штрајкбержери су Димитрије Вељковић и Рајко Миљковић.

⁷⁹ Vuk Vinaver, n.n. 24.

⁸⁰ РН 19. XI 1905, 3.

⁸¹ РН 3. IX 1905, 3; 26. XI 1905, 3.

⁸² РН 28. XII 1905, 2.

⁸³ РН 7. V 1905, 3.

да се овај штрајк, који је трајао 105 дана, заврши само делимичним успехом, јер сви послодавци нису пристали да потпишу тарифу.⁸⁴

С обзиром да су штрајкови означавали оштрији вид борбе уперен против послодаваца и капиталиста, половином јула 1905. године изда-та је полицијска наредба којом се забрањују штрајкови. Против овак-ве одлуке радници су били категорични и на збору 31. јула донели једногласну одлуку, захтевајући да се: 1. наредба о штрајковима поништи, пошто је противна уставу и закону; 2. да се полиција не меша у штрајкове и да не лиферује штрајкбрехере; 3. да општинске и по-лицијске власти не туку, не хапсе и не прогоне раднике и да се овак-вом вандализму стане на пут. Извршење ове одлуке стављено је у дужност Партији и Главном радничком савезу. Послодавци су у На-родној скупштини поднели интерпелацију министру унутрашњих дела и тражили да се наредба поништи.⁸⁵ Енергична акција Партије и син-диката против ове наредбе успешно је завршена, јер је министар уну-трашњих дела И. Павићевић поништио наредбу, што је био велики успех економско-политичке борбе радничке класе Србије.⁸⁶

Савезна управа се ангажовала на раду и инсистирала код управе пододбора да се придржавају правила о штрајковима и да управа до-бро проучи правилник па тек онда да се обрати Савезној управи за даљи поступак.⁸⁷

У лето 1905. године у Београду је објављен штрајк код послода-ваца који нису потписали тарифу. Овај штрајк, добро организован, развијао се успешно, тако да је на крају потписана тарифа између чланова еснафа абацијског и Савеза абацијских радника у Београду. Тарифа је пуноважна годину дана (од 1. септембра 1905. до 1. сеп-тембра 1906. године), а уколико не буде отказана на месец дана раније, важност тарифе се продужава још за годину дана.⁸⁸ После овако успешно завршеног штрајка радници из унутрашњости су преко штампе опомињани да не долазе у Београд јер нема слободних места за абацијске раднике, а њиховим присуством дошло би у питање одр-жавање тарифе. Нове раднике, нарочито из унутрашњости, послодав-ци су радо примили уз могућност да их више експлоатишу и да их користе као одлично средство за кршење тарифних уговора.

Пожаревачки радници су били у доста тешком положају са девет-наесточасовним радним временом, ниском надницом и лошом исхра-ном, што је довело до избијања штрајка 21. августа 1905. године.⁸⁹ Послодавци су настојали да заплаше раднике и говорили су да ће довести раднике из Цариграда и Солуна. После 11 дана штрајк је успешно завршен и тарифа је потписана. Тарифу није потписао само послодавац Стојадин Матић код кога је запослено 16 ученика и 2 рад-ника.⁹⁰ Централна управа је материјално помогла овај штрајк са 50 динара, на чему пододбор захваљује уз обећање да ће новац вратити јер „су победили“.⁹¹

⁸⁴ РН 14. V 1905, 3; 1. VI 1905, 3; 3. VIII 1905, 4; 10. XII 1905, 3; Vuk Vinaver, n.n. 26.

⁸⁵ РН 3. VIII 1905, 1.

⁸⁶ Vuk Vinaver, n.n. 24.

⁸⁷ РН 24. VIII 1905, 4.

⁸⁸ РН 31. VIII 1905, 3; 20. VIII 1905, 4; 10. IX 1905, 3. — Овом тарифом, поред уобичајених одредби, утврђено је да се парчетари не могу хранити ни становати код послодаваца, чак ако му буду такви услови и понуђени. Утврђено је да радници сваке године прослављају 1. мај. Ова тарифа мора бити истакнута у радионици сваког послодавца.

⁸⁹ РН 31. VIII 1905, 3. — У овом штрајку ангажовала се и Централна управа Синдиката и одредила Јована Манојловића и Светозара Ђорђевића са задатком да испитају услове живота и рада абацијских радника и да настоје да спрече евентуалне испаде полиције у ометању штрајка.

⁹⁰ РН 17. IX 1905, 2; 5. XII 1905, 2.

⁹¹ РН 17. IX 1905, 2.

Синдикално-штрајкачка борба 1905. године је у сталном успону. Долази до стварања бочних синдикалних организација, које су повезане са централом у Београду преко које се води жива агитација за омасовљавање синдиката и организовану борбу радника.

У погледу штрајкова 1906. година је била релативно мирна. Осећања се засићеност у абацијском послу и абацијски радници најчешће су обавештавани о беспослици у скоро свим местима у којима је било абацијских радионица. Сарадња између послодаваца и радника тешко се могла ускладити. Послодавци а и сами радници нису поштовали тарифне одредбе, па је често долазило до обостраног бојкота.⁹²

У 1906. години један од штрајкова објављен је 28. јула у Крагујевцу.⁹³ Штрајк је успешно вођен тако да је, сем једног штрајкбрехера, солидарност дошла до изражаја па су радници успели да закључе тарифу са послодавцима. Радно време је скраћено и износи 13 часова. Плата радника је повећана за 10%. Наглашено је да ће, уколико ова тарифа има неких недостатака, кроз даљи развој и рад организације уз јединство радника и ови недостатци бити отклоњени.⁹⁴ Други штрајк је објављен 2. јула 1906. године у Лазаревцу због непостигнутог споразума око утврђивања ценовника и тарифе са послодавцима. Радници су били веома скромни у својим захтевима, али им није успело да постигну споразум јер послодавци нису пристали ни на минимално повећање наднице, нити на било какво скраћење радног времена. Овим штрајком руководила је управа пододбора, он је трајао три месеца, али је завршен неуспехом.⁹⁵

У Београду је и 1906. године вођен један од највећих штрајкова. Абацијски радници су поднели тарифу на потпис послодавцима који нису пристали на одређене услове, сем двојице који су тарифу одмах потписали. Обзиром да споразум није постигнут, дошло је 7.августа

⁹² Бојкотовани су послодавци и абацијски радници у многим местима Србије, на пример, у Обреновцу Радисав Павловић (РН 12. I 1906, 4). У Краљеву су послодавци бојкотовали Чеду Крсмановића, председника абацијског пододбора, коме је Савезна управа одлучила да из касе даје издржавање. Из Савеза абацијских радника искључен је Благоје Поповић, јер је без отказа напустио рад (РН 21. I 1906, 4). У Шапцу су из чланства искључени и бојкотовани радници Драгослав Ђорђевић (због проневере) и Драгутин Стојановић (самовољно напустио рад, РН 28. I 1906, 4). У Смедереву је бојкотован Цветко Тадић (због запослења код другог послодавца за нижу надницу — за 0,50 дин. После четири месеца бојкот Илије Томића је прекинут (РН 16. II 1906, 3). У Смедереву је бојкотована радња Томе Стојановића због велике експлоатације радника (РН 1. IV 1906, 4). У Чачку су бојкотована три абацијска радника. У Београду послодавац Младен Тодоровић бојкотован је због непштовања тарифе (РН 18. V 1906, 4). У Паланци је бојкотована радња Ненада Јовановића због лажних оптужби против два радника (РН 6. VI 1906, 4). Интересантан је бојкот абацијског радника Милана Јовановића који је приликом избора агитовао за напредњаке, а не за своју листу (РН 22. VI 1906, 3). У Јагодини је бојкотована радња Милуна Миљковића који се истицао у договору са осталим послодавцима о уништењу абацијске организације (РН 11. VII 1906, 3). Сличних бојкота било је још у Ваљевоу (РН 17. VIII 1906, 4), у Јагодини (РН 2. IX 1906, 4), у Крушевцу (РН 18. XI 1906, 4). У Београду је крајем године бојкотовано шест абацијских радника који су својом несолидарношћу онемогућили успех у тарифном покрету (РН 18. XI 1906, 4). Скренута је пажња абацијским радницима да не траже посао ни у једном месту где постоје организације, да не би вишком радника смањили наднице и повећали незапосленост, што изискује и велике издатке савезне касе.

⁹³ РН 27. VII 1906, 4; СПС IV, 59.

⁹⁴ РН 10. VIII 1906, 4; 17. VIII 1906, 2. — Поред уобичајених одредби, овом тарифом је одређено да сваки радник у књигу убележава све што је за послодавца урадио као и цену сваког појединог абацијског артикла.

⁹⁵ РН 27. VII 1906, 4; 26. VIII 1906, 3; СПС IV, 59.

до штрајка у коме је учествовао 41 радник.⁹⁶ Штрајком је руководила управа Савеза абаџијских радника која је предузела све мере да се овај штрајк успешно оконча. Свим пододборима је јављено да је у Београду почео штрајк и да нико од абаџија због запослења не долази у Београд.⁹⁷ Савезна управа је већ са неким раније стеченим искуством настојала да очува солидарност и јединство радника. У том смислу организација је пружала малу помоћ најугроженијим радницима, а половини штрајкача обезбедила је посао у унутрашњости Србије. У овом штрајку било је на почетку седам штрајкбрехера, али како се штрајк продужавао тако је и број штрајкбрехера растао.⁹⁸ Послодавци су се картелисали и свом снагом настојали да сломе штрајкаче на су у том смислу ангажовали и полицију. У овом штрајку је до 1. јануара 1907. утрошено 1.800,55 динара.⁹⁹ Штрајк је завршен после пет месеци, почетком 1907. године, али без икаквог успеха, јер су послодавци, да би окончали штрајк, дали радницима обећање да ће испунити њихове захтеве. Када су се абаџијски радници вратили на посао ситуација се изменила на штету радника, чији је положај био знатно погоршан.¹⁰⁰ У почетку је изгледало да ће штрајк имати успеха, али због неспремности руководства, због несолидарности радника, појаве штрајкбрехера чији се број са одуговлачењем штрајка повећавао, долази до издајства и многих других проблема који су утицали да штрајк пропадне. Иако је управа дала знатну материјалну помоћ, она није била довољна за све незапослене раднике, а беспослица и материјална несигурност је свакако утицала да је интерес радника за организацију опао.

После овог неуспеха управа је настојала да агитацијом поврати веру радника, убеђујући их да не треба после првог неуспеха клонати у борби него треба заједничким снагама настојати да се све тешкоће отклоне и створе бољи услови за живот радника.¹⁰¹

Економска криза је захватила Србију, ослабила финансијску моћ организације и њених чланова, власт је устала против штрајкача, велики број радника је остао без посла, а као последица је знатно смањен број чланства у синдикатима. Напуштање чланства и незаинтересованост за синдикалне организације дошло је због немоћи синдиката да пружи помоћ својим члановима у борби. Велику беспослицу и кризу синдикалних организација искористили су послодавци, који су одмах активирали своје картеле, настојећи да кризу из 1907—1908. године искористе за свој интерес, уздајући се да ће им помоћ пружити и „државна власт“. Беспослица је захватила и велики број аба-

⁹⁶ РН 10. VIII 1906, 4.

⁹⁷ РН 19. VIII 1906, 4.

⁹⁸ РН 12. IX 1906, 2; 19. IX 1906, 2; 7. X 1906, 4; *Радник* (Београд) 17. I 1952, 3.

⁹⁹ СПС, IV, 60.

¹⁰⁰ РН 1. IX 1907, 3; 8. IX 1907, 3. — Наднице абаџијских радника у Београду кретале су се од 1—1,60, а ретко 2 динара, док је радно време износило 16 часова.

¹⁰¹ РН 31. III 1907, 2. — Послодавци су користили овакве ситуације и обећавали радницима боље услове рада само да би напустили организацију. За време штрајка у Београду послодавац је обећао надницу од 3,50 дин, да би је чим је радник ступио на посао смањио на 2,50 дин, а већ после два месеца послодавац даје раднику да ради на парче јер је тако могао зарадити 1,20 дин. Овај радник, иако неорганизован, пише чланак у *Радничким новинама*, опомињући абаџијске раднике да не ометају борбу својих другова него да се сви удруже и солидаришу са штрајкачима јер ће иначе пропасти. Из овог примера се види да је било доста радника који су мислили на организацију само у тренутку када су тично погођени, и отуда није никакво чудо што у појединим акцијама синдикална организација није имала успеха. (РН 27. I 1907, 4.)

дијских радника који губе веру у организацију и престају бити њени чланови. Савезна управа је настојала да нешто уради за побољшање положаја абацијских радника као и за њихово поновно учлањење, па је на скупштини Савеза 28. јануара 1907. донела одлуку да се позову у агитацију сви организовани радници; да се укину сви бојкоти и поново приме радници у организацију; да се боре за законска права радника која ће их штитити од прогона и малтретирања власти.¹⁰²

Абације-послодавци осетили су да и поред настојања синдикалне управе абацијски радници су, због велике беспослице и веома отежане економске ситуације, незаинтересовани за синдикат. Удружени послодавци покушавају да спрече сваку већу економску акцију абацијских радника. Успешно остварену акцију имали су послодавци у Крушевцу где је било 60 организованих и 10 неорганизованих радника. Послодавци су отпуштали првенствено организоване абацијске раднике, тако да је само у радњи Тодосија Миленковића од тридесет отпуштено двадесетшест организованих радника.¹⁰³ Послодавачки картел у Београду је пропао јер се солидарност и јединство радника одржало. Послодавци су били у ситуацији да нису имали раднике нити су производи робу за продају, па су постепено поједине радионице почеле да послују са губитком да би се на крају сасвим затвориле.¹⁰⁴

Организације абацијских радника у унутрашњости губе велики број својих чланова па се због тога и многи пододбори укидају: у Краљеву, Свилајнцу, Јагодини, као и многи пододбори у мањим местима.¹⁰⁵

Економска и политичка ситуација Србије 1908. године достигла је врхунац нестабилности. Анексија Босне и Херцеговине довела је до економско-политичке кризе, претила је опасност ратних сукоба, производња у земљи је сведена на минимум због чега долази до повећања броја незапослених радника. Активност абацијских радника у овој години је замрла, тако да су абације у току целе 1908. године имале само два мања штрајка.¹⁰⁶ Објављивањем штрајкова у периоду економске кризе осиромашен је и штрајкачки фонд, па је управа Главног радничког савеза донела одлуку да се обустави давање помоћи из резервног штрајкачког фонда све док каса не располаже са сумом од најмање 10.000 динара. Да би се скупила ова сума донето је решење да је сваки организован радник обавезан да за шест месеци купи маркице, чија цена износи 0,50 динара, да би се на тај начин обезбедила средства за помоћ радницима у штрајку.¹⁰⁷

¹⁰² РН 6. III 1907, 3.

¹⁰³ РН 11. XI 1906, 4.

¹⁰⁴ РН 21. IX 1906, 1. — У току 1907. године забележена су и два мања штрајка у Крушевцу и Лозници (РН 11. и 18. VIII 1907, 4).

¹⁰⁵ РН 17. III 1907, 4.

¹⁰⁶ Штрајкови су објављени и успешно завршени у Чачку и Краљеву (РН 29. III 1908, 2). Штрајк у Краљеву је завршен успешно и потписана је тарифа која важи годину дана, односно од 1. јула 1909, а под условом да се послодавци и радници придржавају обавеза, тарифа се може продужити још за годину дана (СПС IV, 74; РН 26. VIII 1908, 3). — Бојкоти у појединим радњама објављени су у Крагујевцу, Краљеву, Горњем Милановцу, Чачку и Пожаревцу (РН 1. III 1908, 4; 10. V 1908, 4; 10. VI 1908, 4; 17. VII 1908, 4; 6. XI 1908, 3). У овом периоду дневнице су смањене тако да су оне у Београду износиле 0,60—1,20 дин, јер је прилив радне снаге био преко потреба, пијаца zasiћена, што пружа могућности послодавцима да врше избор радника коме ће сами диктирати услове (РН 24. V 1908, 4). Поред београдске, једна од најбољих била је и крагујевачка, која је у периоду од само 4 године, доживела потпун крах, јер је рад ове организације у 1908. потпуно замро. (Радник 20. XII 1908, 4). У ваљевској организацији од 69 абацијских радника само је 10 организовано.

¹⁰⁷ РН 27. V 1908, 3.

Број организованих радника знатно смањен 1907. године опада и даље, тако да је 1908. године било свега 135 организованих абаџијских радника.¹⁰⁸ Српска социјалдемократска партија повела је акцију да после кризе 1907—1908. године омасови Партију и синдикат. Енергичнија и живља активност на обнављању синдикалних организација уродила је плодом, тако да је 1909. године у синдикалним организацијама било 4.500 чланова што је за 1.500 више, јер је 1907—1908. у синдикату било организовано 3.000 чланова.¹⁰⁹ Акција омасовљавања и обнављања синдикалних организација захватила је и Савез абаџијских радника. Управа Савеза је предузимала низ мера да би повратила снагу и јачину организације. Месеца маја 1909. године одржана је савезна конференција у Београду, на којој се расправљало о положају абаџијских радника и о обнављању абаџијских синдикалних организација. На конференцији су изабрани повереници који ће се нарочито активирати у агитацији за организовање абаџијских радника.¹¹⁰

Број организованих абаџијских радника у 1909. години се повећао на 242, што је за 107 чланова више у односу на 1908. годину.¹¹¹ Обновљено је осам синдикалних подорбора, радно време је скраћено и износи од 12—16 часова а наднице у овом периоду се крећу од 0,80 до 2,50 динара.¹¹² Абаџијски радници имали су неколико штрајкова који су углавном били мањег обима. Штрајкови су објављени у Чачку (само у радионици Аврама Ненадовића).¹¹³ У Смедереву је успешно завршен штрајк у радионици Грује Бојковића, који је потписао тарифу којом признаје синдикалну организацију, затим се обавезује да прима раднике који су учествовали у штрајку.¹¹⁴

У 1910. години наставља се са обнављањем и омасовљавањем организација тако да је и код абаџијских радника дошло до пораста броја организованих радника. Повећаним бројем чланова и добром организацијом постигнути су и значајни успеси у неколико акција које су вођене 1910. године. У Краљеву су абаџијски радници успели да без штрајка, а у договору са послодавцима, остваре тарифу којом су наднице повећане за 20%, радно време скраћено на 13 часова и као најважније овом тарифом је призната синдикална организација.¹¹⁵ У Смедереву је 10. маја објављен штрајк у коме су учествовали сви радници. Штрајк је избио због обести послодаваца који су већ првог дана позвали полицију да интервенише. Радници су били јединствени, а успешном вођењу штрајка допринела је солидарност радника из других места који се нису одазвали позивима послодаваца да дођу и раде у Смедереву. У штрајку је учествовало 25 радника из седам радионица. Штрајк је успешно завршен 29. августа и сви послодавци су потписали тарифу, јер се нису могли одупрети јединственој борби у којој није било ниједног штрајкбрехера. Штрајкачи су добили и материјалну помоћ у износу од 820 динара из синдикалне касе.

Оваква победа била је подстрек и осталим абаџијским радницима, а нарочито је имала значаја за агитацију, јер се на конкретном примеру могло видети шта значи и каквог успеха у борби имају организовани радници.¹¹⁶ Абаџијски радници у Лозници ступили су 25. октобра 1910. у штрајк зато што послодавци нису хтели да потпишу

¹⁰⁸ *Извештај радничке коморе 1914—1920*, Београд 1920, 47.

¹⁰⁹ Vuk Vinaver, n. d., 53.

¹¹⁰ РН 6. V 1909, 3.

¹¹¹ *Извештај Радничке коморе 1914—1920*, Београд 1920, 47.

¹¹² СПС IV, 66; РН 16. II 1910, 3.

¹¹³ РН 6. I 1909, 3.

¹¹⁴ РН 6. X 1909, 3; 21. XI 1909, 3.

¹¹⁵ РН 29. IV 1910, 3.

¹¹⁶ РН 15. V 1910, 3; 22. V 1910, 4; 3. VI 1910, 3; 17. VII 1910, 4; 24. VII 1910, 3; 14. IX 1910, 3.

тарифу, и што су на посао примали само неорганизоване раднике. Три послодавца су одмах после два-три дана потписали тарифу која се односила на 18 радника. Од укупног броја само је шест радника остало у штрајку чији послодавци још цео месец нису хтели да потпишу тарифу.¹¹⁷ У Јагодини је 25. новембра 1910. објављен штрајк у коме је учествовало 15 радника, који су захтевали повећање надница за 20%. Овај штрајк је завршен делимичним успехом јер нису сви послодавци пристали на постављене захтеве.¹¹⁸

На Осмој годишњој скупштини 30. и 31. јануара 1911. у Београду констатовано је да је у току 1910. године у штрајковима учествовало 72 радника, да је утрошено 476 надница и 1.125,10 динара. Закључено је да је ова година била веома плодна и успешна у борби за побољшање материјалног положаја и општих услова живота радника.¹¹⁹

Ово је период када се у абаџијском занату више осећа утицај индустријске производње, период у коме се абаџијски радници грчевито боре за свој опстанак. У тој борби они се солидарно, просвећују и организују. Број организованих 1911. године достигао је цифру од 600 чланова који су имали неколико значајнијих успеха у овој години. У Обреновцу је објављен штрајк 6. маја. Обреновачки послодавци су били посредници и производили за познате индустријалце браћу Илића у Београду и Лесковцу. Они су све организоване раднике отпустили да би и даље добијали велике поруцбине за индустријалце. Штрајк је трајао месец дана, завршен је успешно и сви радници су враћени на посао.¹²⁰ У септембру 1911. године објављен је штрајк у Свилајнцу, где су абаџијски радници били у веома тешком положају. Послодавци су одбили да исплате зарађене дневнице, што је изазвало огорчење радника због чега и избија штрајк, у коме радници захтевају да се поштују и примењују одредбе Закона о радњама.¹²¹ Један потпуно успео штрајк вођен је у Јагодини где су радници за свега три дана извојевали победу и постигли споразум о потписивању тарифе којом су повећане наднице и скраћено радно време.¹²² Материјални положај абаџијских радника у Београду крајем 1911. и почетком 1912. године у просеку је побољшан. У неким радионицама надница је повећана за 20% и зараде се крећу од 1,50 до 4,50 динара. Ово повећање је привидно јер и повећане наднице нису могле да задовоље основне потребе једне радничке породице, зато што је дошло до скупљења животних намирница.

Абаџијски послодавци упорно настоје да униште организацију, јер увиђају да синдикат доноси знатна олакшања радницима као што су смањење радног времена и повећање надница, а што послодавцима ни у ком случају не иде у рачун. Београдски послодавци су основали свој картел (сваки је уложио меницу од 500 динара као гаранцију солидарности), преко кога су желели да наметну радницима своје услове рада — висину наднице и дужину радног времена. Председник картела поднео је радничкој организацији „споразумни ценовник, који је сваки послодавац истакао у радионици. Овим ценовником су наднице смањене до 40%. Радници нису прихватили овакве услове и ступили су 6. фебруара 1912. у штрајк. Солидарност абаџијских радника

¹¹⁷ РН 6. XI 1910, 3; 7. XII 1910, 3.

¹¹⁸ СПС IV, 74.

¹¹⁹ РН 3. II 1911, 3.

¹²⁰ РН 17. V 1911, 4; 31. V 1911, 3.

¹²¹ РН 17. IX 1911, 3; 22. IX 1911, 3. — Недељна зарада абаџијских радника у Свилајнцу износила је од 8—12 динара, а радом на парче (који је у већини случајева заступљен) радници су били веома исцрпљени. Исход овог штрајка је непознат због недостатка података.

¹²² РН 5. XI 1911, 3. — У октобру 1911. био је још један мањи штрајк, у коме су послодавци ангажовали полицију и општинску власт да онемогуће штрајк.

је била примерна тако да су 7. фебруара све абацијске радионице остале празне. Поред 52 абацијска радника у штрајку је учествовало и 22 ученика. Послодавци су покушали да интервенишу преко полиције, али секретар Главног радничког савеза и представник Коморе добили су обећање да се полиција неће мешати у штрајк и да неће малтретирати и прогањати ученике. У току штрајка пронела се једна провокативна вест да је нагуштање радионица од стране ученика противно Закону о радњама. Уколико би се то прихватило, резоновали су радници, онда се и послодавци морају придржавати Закона о радњама, па држати само ученике старије од 14 година, чији ће радни дан бити 8 часова. У овом штрајку није било ниједног штрајкбрехера, тако да је штрајк после 40 дана успешно завршен. У свим радионицама су уведене исте наднице које су повећане за 10%.¹²³

У Ваљевоу су абацијски радници имали доста добру организацију коју су послодавци по сваку цену желели да униште. Послодавци су основали абацијски и терзијски картел да би смањили наднице и продужили радно време. У овој акцији најактивнији послодавци су били терзија и абација Јеремија Табаковић, који су неколико година били активни у својим синдикалним организацијама. Сваки калфа је тежио да положи мајсторски испит и отвори сопствену радионицу, а када би то постигао он је престао да се интересује за раднике и преоријентисао се на послодавачке организације. Такав је случај и са овим абацијским послодавцем, који се картелисао и захтевао да се парчетарима смањи зарада за 10—12 динара по комаду одеће. Ови преговори су после месец дана окончани, а тарифа је потписана на годину дана.¹²⁴ У марту је у Малој Митровици код послодавца Радована Бу-У Краљеву су послодавци захтевали да радници напусте организацију и исцепају књижице. Овакав захтев изазвао је револт свих организованих абација и они су 15. априла објавили штрајк. Послодавци су разним интригама и подметањима покушали да заваде раднике, ишли су тако далеко да су једном послодавцу разбили радионицу па за тај инцидент оптужили раднике. Због тога је интервенисала полиција, али су радници одлучно одбијали сваку оптужбу овакве врсте, наглашавајући да они нису никакви „дивљаци“ и да они штрајкују са захтевом за побољшање животних услова, при чему су подвукли да њихова борба није уперена против послодавца као личности и да штрајку да је у потпуној законској супротности насиље које спроводи полиција над штрајкачима у целој Србији. Овај штрајк је завршен успешно јер је постигнут обостран споразум.¹²⁵

У току године било је још неколико мањих штрајкова од којих је успешно завршен штрајк на Убу, где је постигнута сагласност са послодавцима. О осталим штрајковима у Лазаревцу, Алексинцу и Ћуприји нема детаљнијих података.¹²⁷ Савезна управа је те године имала доста посла и често је интервенисала код радничке, односно занатлијске коморе да посредује око решавања спора између послодавца који су тешко пристајали да потпишу тарифу, и радника који су то од њих тражили.¹²⁸

¹²³ СПС IV, 74; РН 9. II 1912, 3; 10. II 1912, 3; 15. II 1912, 3; 20. II 1912, 3; 2. III 1912, 3; 22. III 1912, 3; као нап. 128, 132.

¹²⁴ РН 19. I 1912, 3; 3. V 1912, 3; 25. VI 1912, 3.

гарског дошло до штрајка у коме је учествовало седам радника. Штрајк је успешно завршен после 38 дана, а наднице су повећане за 15%.¹²⁵

¹²⁵ СПС IV, 74; РН 21. III 1912, 4.

¹²⁶ СПС IV, 74; РН 25. V 1912, 1.

¹²⁷ СПС IV, 74; РН 3. VII 1912, 3; 12. VII 1912, 3; 17. VII 1912, 3; 23. VII 1912, 3. — Без успеха је завршен штрајк у Алексинцу, док за остале нема података.

¹²⁸ Архив Института за историју радничког покрета, ССП, 180, Записник седнице Извршног одбора Радничке коморе, 25. V 1912. 148—149.

Радничка комора је често посредовала и у Министарству унутрашњих дела. Поводом злостављања радника штрајкача у Лазаревцу и Убу где су послодавци заједно са полицијом тукли и хапсили раднике, Радничка комора је захтевала од министра да ове догађаје изглади и „спречи телеграфским путем крваве сукобе“.¹²⁹ Крајем ове године поремећен је рад Партије и синдиката због опште мобилизације која је захватила скоро све раднике, тако да због опадања броја чланова абаџијских организација долази и до укидања многих пододбора.

После царинске анексионе кризе у Србији наступа период проперитета и омасовљавања целокупног радничког покрета. Тек што је дошло до стабилизације, Србија улази у балкански рат. Ратне године ће у многоме уназадити рад синдикалних организација, а код неких ће доћи до такве кризе, да ће њене последице бити далеко веће у односу на оне које су наступиле после анексије. Синдикални пододбори у унутрашњости су престали функционисати и рачуна се да је у 99% случајева рад у овим организацијама престао, што је и разумљиво када се има у виду да је мобилизацијом обухваћено 40% свих, од чега 90% организованих радника. Као и код осталих, криза је наступила и код абаџијских радника, појачана беспослицом, ниским надницама, поскупљењем животних намирница итд.¹³⁰ Савезна управа је инсистирала на агитацији за оживљавање пододбора у унутрашњости, што радници у оваквој ситуацији нису увек одушевљено прихватили. Касније се инсистирало на формирању организационих оквира у унутрашњости који ће прихватити и организовати раднике одмах после демобилизације.

Савез абаџијских радника је имао 1912. године до 17. септембра (дан објаве мобилизације) 25 месних група, од којих су за време рата функциониласе само две, и то у Обреновцу и Београду. У абаџијској струци обновљени су пододбори са сталним изборним управама у Крагујевцу, Чачку, Крушевцу, Краљеви, Алексинцу и Ђуприји. Привремене управе имале су организације у Ваљеву, Ужицу, Јагодини, Смедереву и Лозници.¹³¹ Управа Савеза је упозоравала раднике да посао не траже у местима где су тек обновљене синдикалне организације, јер није била сигурна да ће се такве организације под веома тешким послератним условима одржати. Специфичне услове и погоршање положаја у абаџијској струци изазвали су радници који су долазили са села у град, где су се груписали и радили „абаџилук за резервисте III позива.“ Они су се задовољавали минималним надницама, а потребу у исхрани надокнадили су сувом храном коју су обично доносили са села. Ови радници су представљали велику опасност јер се нису организовали, пошто нису стално настањени у већим местима, па је из њихових редова било највише оних који су настојали да разбију организацију гледајући само своје интересе. Они су послове најчешће односили кући где су их на време за послодавце завршавали.¹³²

Да би добили јаснији преглед о штрајковима које су водили абаџијски радници у периоду 1903—1912. године у табели 3 и 4 приказани су штрајкови у организацији синдиката, као и штрајкови објав-

¹²⁹ АСРС, МУД, II, 27, 56/112.

¹³⁰ РН 19. II 1913; 3, 9. V 1913, 3. — О тешком положају сведочи и једно писмо из Лознице, одговор Савезној управи абаџијских радника из Београд (23. IV 1913), где пише да у Лозници има десет абаџијских радника који имају само по мало посла „да занат не забораве“ и да један радник дневно заради само по 0,50 дин. Овакав положај и беда потпуно је „убила“ људе, који нису заинтересовани да предузму било какву акцију синдиката.

¹³¹ РН 25. IX 1913, 3—4. — Крајем 1913. године организације нису обновљене у Нишу, Шапцу, Лесковцу, Параћину, Пожаревцу, Врању, Зајечару, Неготину, Горњем Милановцу и Убу. Неке од ових организација су почетком 1914. обновљене, али је и то трајало кратко, односно само до почетка првог светског рата.

¹³² РН 28. I 1914, 3.

љени у мањим радионицама у којима је учествовало само по неколико радника.¹³³

Табела 2

Штрајкови абаџијских радника у периоду 1903—1912. год.

Место	Објављено	Број		Завршен		
		уче- сника	Трајао дана	успешно	неуспе- шно	дели- мично
Београд	1. IX 1903.	81	50	Усп.		
Обреновац	11. IX 1903.	26	81		Неусп.	
Крагујевац	1904.	—	20	Усп.		
Шабац	2. V 1905.	80	105			Дел.
Београд	15. VII 1905.	48	15	Усп.		
Пожаревац	14. IX 1905.	20	11	Усп.		
Крагујевац	28. VII 1906.	—	8	Усп.		
Лазаревац	2. VII 1906.	18	90		Неусп.	
Београд	7. VIII 1906.	41	150		Неусп.	
Краљево	20. VII 1908.	22	85	Усп.		
Обреновац	II пол. 1909.	40	—	—		
Смедерево	10. V 1910.	25	100	Усп.		
Лозница	25. X 1910.	24	30	Усп.		
Јагодина	25. XI 1910.	15	—			Дел.
Краљево	6. IV 1911.	15.	30	Усп.		
Обреновац	6. V 1911.	—	30	Усп.		
Свилајнац	IX 1911.	—	—	—		
Јагодина	1911.	—	3	Усп.		
Београд	6. II 1912.	74	40	Усп.		
Краљево	15. IV 1912.	15	64	Усп.		
Лазаревац	6. VI 1912.	12	—	—		
Уб	10. VII 1912.	13	55	Усп.		
Ђуприја	12. II 1912.	5	3	—	—	
Алексинац	24. II 1912.	6	16		Неусп.	
Аранђеловац	23. VI 1912.	8	11	Усп.		

Табела 4

Штрајкови абаџијских радника у мањим радионицама 1903—1912. год.

Место	Објављен	Радионице и име послодавца	учесника Број	дана Трајао	Завршен	
					успешно неусп. делим.	
Београд	Јули 1903.	Никола Бошковић	—	—	Усп.	
Краљево	Октоб. 1903.	—	—	—	—	
Крагујевац	XI—XII 1903.	Јеротије Павловић	—	—	—	
		Марко Денић	—	—	—	
		Јован Обрадовић	—	—	—	
Београд	1904.	—	—	—	—	
Чачак	1904.	—	—	—	—	
Младеновац	1904.	—	—	—	—	
Крушевац	1904.	—	—	—	—	
Крушевац	1907.	Милисав Јаковљевић	—	—	—	
		Рајко Живковић	—	—	—	
Лозница	1907.	—	—	—	—	
Чачак	1. II 1908.	—	—	32	Усп.	
Чачак	јануар 1909.	Аврам Ненадовић	—	—	—	
Смедерево	1909.	Груја Бојковић	—	—	Усп.	
Ужице	1910.	—	—	—	—	
М. Митровица	1912.	Радован Бугарски	7	38	Усп.	

¹³³ Подаци о штрајковима сакупљени су из *Радничких новина* и *Радника* као и из објављене грађе у књизи *Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, IV, Београд 1964, 74.

У периоду од 1903. до 1912. године абацијски радници су објавили 25 организованих штрајкова и 14 мањих, који су објављени у мањим радионицама где је учествовао мали број радника, обично три до четири. Штрајкови у радионицама су најчешће објављивани без претходе припреме и организовања. Они су били одраз незадовољства неколицине радника, који су међусобним договором настојали да присиле послодавца да им испуни одређене захтеве. Ако су овакве мале групе штрајкача наишле на солидарност других радника, онда су штрајкови завршавани успешно. Највећи број ових штрајкова завршен је без успеха, јер су послодавци лако долазили до нове радне снаге којом је тржиште готово увек било засићено. Од укупно 14 тако вођених штрајкова само је четири успешно завршено, док су остали окончани без повољних резултата за раднике. О њиховом току синдикална организација није ни обавештавана, тако да су и подаци не-

Ако са овом табелом упоредимо табелу са акцијама које су водили абацијски радници преко својих синдикалних организација, онда се виде сасвим други резултати. Организованих штрајкова абацијских радника било је 25, од којих је више од половине, односно 15, завршено успешно. Абацијски радници успели су да путем ових економских акција унеколико попправе свој положај. После десетогодишње борбе абацијски радници су скратили радно време за око три сата а повећали наднице за 20%.¹³⁴

Оно што нарочито пада у очи то су успешно завршени штрајкови у местима где је било доста синдикално организованих абацијских радника. На првом месту долази Београд, савезни центар абацијских радника где се свака акција водила добро припремљена, уз добар агитациони апарат као и материјалну помоћ. После Београда добро организоване и успешно завршене штрајкове имали су Шабац, Крагујевац, Лазаревац и Обреновац. Сваки успешно завршен штрајк пружао познати.

је очигледан доказ победе радника у борби за побољшање економског положаја и истовремено служио као најбоља морална подршка свим абацијским радницима.

Да су економске акције, а нарочито штрајкови тесно повезани са спољном и унутрашњом економско-политичком ситуацијом земље може се такође закључити на основу података из прве табеле. Код абацијских радника у периоду 1907—1909. година, у време великих економско-политичких криза и превирања осећа се застој у раду организација. После царинског рата и анексионе кризе долази до економског застоја Србије. Синдикална организација слаби, није у могућности да пружи помоћ својим члановима који су у великом броју остали без посла. Организација абацијских радника губи велики број чланова, укидају се многобројни пододбори, синдикално и партијско руководство је у кризи, морал радника је опао, радници су незаинтересовани, па је из свих ових разлога у трогодишњем периоду вођен само штрајк у Краљеву и Обреновцу. Када је криза преброђена и повећан број организација и чланова синдиката, абацијски радници су наставили да воде борбу за побољшање свог економског положаја. Абацијски радници су кроз конкретне економске акције обезбедили себи нешто бољи положај, али су и даље по стандарду били на једном од последњих места у односу на остале раднике.

Развој и снажење синдикалних организација тек је било у зачетку после балканских ратова када је објављен први светски рат, који је потпуно прекинуо сваку активност синдикалних организација у Србији.

¹³⁴ СПС II, 482.

ПАРТИЈСКИ РАД АБАЦИЈСКИХ РАДНИКА

У самом почетку рада Савеза абацијских радника управа је поред Главног радничког савеза сарађивала и са вођством Српске социјал-демократске партије. Главни задатак синдикалних функционера је био да спроводе агитацију за учлањење радника у Партију, имајући у виду да без политичких права радничка класа не може водити ни економску борбу.¹³⁵ Месним организацијама партијска управа је дала упутства за пријем у Партију, по коме се најамни радници могу примати према предлогу појединца, док за послодавце и „људе из интелигенције“ мора управа Партије дати одобрење.¹³⁶ Да би се агитација што правилније спроводила управе партијских организација „Саве“, „Три кључа“ и „Врачара“ одржале су састанак са синдикалним организацијама, међу којима је био заступљен и Савез абацијских радника, на коме је изабран агитациони одбор чија је дужност да плански спроводи агитацију код свих радника Србије.¹³⁷ Пошто је број партијски организованих радника у абацијској струци био доста мали, то је 1911. године на Осмој годишњој скупштини донета одлука да сви „другови“ постану чланови Партије и да код осталих радника агитују за Партију.¹³⁸

У току 1911. године број организованих абацијских радника, према подацима које је прикупио Лука Павићевић, видимо из табеле 5.¹³⁹

Табела 5.

Место	Синд. орг.	Синд. орг. у Партији	Неорганизовано
Аранђеловац	34	7	10
Лазаревац	15	10	—
Паланка	18	3	20
Свилајнац	33	2	8
Јагодина	8	2	10
Параћин	8	—	13
Шабац	47	10	22
Ваљево	42	18	35
Обреновац	32	11	6
Пожаревац	16	6	15
Смедерево	14	6	10

Анализирајући ову табелу може се закључити да су организације у Свилајнцу, Паланци и Аранђеловцу имале мали број чланова Партије у односу на број организованих радника. У осталим местима овај однос је 4 : 1 или 3 : 1, што је свакако зависило од јачине синдикалне и партијске организације у дотичном месту. Овако мали број партијски организованих абацијских радника условљен је начином рада, односно честим променама места боравка, ниском социјалистичком свешћу, необразованашћу и неписменашћу. Поред ових разлога, незаинтересованост за Партију треба везати како за материјални положај, тако и за услове рада абацијских радника. Овде су нарочито карактеристични парчетари који су радили цео дан, јер је њихов посао условљен дневним учинком, а тиме и зараде. Један од разлога су и дугогодишње навике и обичаји радника којима је требало дужи вре-

¹³⁵ РН 3. IX 1905, 1.

¹³⁶ РН 1. VIII 1906, 3.

¹³⁷ РН 1. V 1908, 4. — За агитацију се обично одређују најспособнији људи, који у синдикалним организацијама држе предавања о актуелним економским, политичким и организационим питањима.

¹³⁸ РН 3. II 1911, 3.

¹³⁹ РН 12. V 1911, 1.

менски период да прекину са устаљеним традицијама и пређу у једну потпуно нову организацију као што је Српска социјалдемократска партија.¹⁴⁰ Рад у партијским организацијама није понекад одговарао ни појединим члановима Партије који су је напуштали оног момента када би положили мајсторски испит и отворили своју приватну радионицу.¹⁴¹

О неким већим акцијама које су уследиле под утицајем Партије код абацијских радника нема неких видних резултата, јер су акције Партије вођене масовно, у њима је учествовао велики број свих радника и оне су носиле карактер опште радничких акција.

ПРВОМАЈСКЕ ПРОСЛАВЕ И КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЛАТНОСТ

Управа Савеза абацијских радника активирала се већ од самог оснивања у припремама за првомајске прославе. Организована су многобројна предавања о значају прославе празника рада и агитовало се код абацијских радника да учествују у манифестацијама у којима учествују радници целе Србије. У Београду је за 1904. годину објављен програм манифестације и редослед синдикалних организација, из кога се види да је на првој прослави после оснивања био заступљен и Савез абацијских радника. Абацијски радници су и следећих година активно учествовали у спровођењу програма прославе 1. маја.¹⁴² Значај првомајских прослава је веома велики јер су се пре или за време прославе одржавали састанци на којима су обично говорили истакнути синдикални и партијски функционери, истичући значај, улогу и задатке радничке класе Србије. Првомајске прославе пре свега су биле доказ јачања радничке солидарности и свести да сви учесници припадају једној класи и да у својој борби имају један заједнички циљ.

У периоду од оснивања Савеза па до првог светског рата велика пажња се посвећивала социјалистичком васпитању и образовању, што није пролазило без тешкоћа, с обзиром на доста примитивну средину и велики број неписмених. У агитацији су учествовали познати партијски и синдикални руководиоци који су држали предавања у синдикалним организацијама са различитом тематиком, водећи рачуна да предавања вежу за актуелне економско-политичке догађаје у земљи. Савез абацијских радника је за то ангажовао Драгишу Лапчевића, Илију Милкића, Душана Поповића и друге функционере који су говорили о синдикалној борби, о улози и значају синдикалних организација, о економским акцијама, о предизборној борби, о просветној политици и другим питањима која су уско везана за просперитет радничке организације.

Да би се постигли што бољи резултати у агитацији важно је било упутити раднике на социјалистичку литературу, а посебно на штампу, и то првенствено на *Радничке новине* и *Радника*. Управа Савеза аба-

¹⁴⁰ У Ужицу је било 8 чланова а у Краљеву само 3 члана Партије (РН 15. VII 1911, 3; 22. X 1911, 3).

¹⁴¹ Интересантан је случај једног абацијског радника који је напустио синдикалну организацију и Партију јер се не слаже са радом синдиката који одобрава Партију. Када су мало детаљније испитани разлози, дошло се до закључка да овај радник своје незадовољство испољава зато што му је обустављена помоћ из синдикалне касе (РН 28. III 1914, 3).

¹⁴² РН 17. IV 1904, 1. — О броју учесника није се могло ништа утврдити сем за Београд, и то само за 1907. где је било 20 и 1908. кад је 30 абацијских радника учествовало у првомајској прослави (РН 22. IV 1908, 1). У првомајској прослави у Ужицу 1911. године учествовало је 14 абација (РН 4. V 1911, 1).

цијских радника донела је 1904. године одлуку да сви пододбори са више од десет чланова обавезу раднике да читају *Радничке новине* јер ће само преко штампе проширити знање које ће касније корисно применити у агитацији међу неорганизованим радницима.¹⁴³ После ове одлуке пододбори су своје чланове претплатили на штампу. На једној конференцији у Београду сви чланови Савеза абаџијских радника пријавили су се за претплату, а њиховим примером пошли су и други пододбори у унутрашњости.¹⁴⁴ На Осмој годишњој скупштини 1911. године донета је одлука да централа претплати све пододборе на *Радничке новине* и *Борбу* и да купује и растура социјалистичку литературу. На скупштини је речено да је дужност сваког организованог радника да се претплати на штампу.¹⁴⁵ Према прикупљеним подацима, абаџијски радници су били претплаћени на одређени број „Радничких новина“ у појединим местима: у Аранђеловцу — 10; у Паланци — 20; у Свилајци — 8; у Јагодини — 10; у Параћину — 13; у Шапцу — 22; у Ваљевоу — 35; у Обреновцу — 6; у Пожаревцу — 15 и у Смедереву — 10.¹⁴⁶ Може се закључити да има осетних процентуалних разлика у упоређењу броја читалаца и броја организованих радника. Вероватно је још један разлог утицао на мали тираж ових новина, а то је монотонија објављених чланака који нису могли побудити велико интересовање, јер радници нису разумели поједине чланке писане као теоријске расправе, које су углавном биле доступне само изузетно заинтересованим члановима. Да је ово питање било актуелно и увек присутно види се по томе што је на синдикалном и партијском већу 12. маја 1913. године Павле Павловић поднео реферат „О значају „Радничких новина““ и том приликом је констатовано да Савез абаџијских радника у Београду растура око 100 бројева овог листа. У реферату је констатовано да остале организације растурају још мањи број, па је синдикалним и партијским организацијама стављено у задатак да се одмах приступи организованом ширењу радничке штампе и литературе. Закључено је да се ова организација и спровођење акције сматра као једна од најважнијих акција и задатака синдикалних и партијских организација. Донета је одлука да се и преко штампе објављује колики је број „Радничких новина“ растурила свака организација да би се на конкретном примеру видело како се задаци спроводе.¹⁴⁷

Савез абаџијских радника је имао и своју читаоницу у кафани „Ваљево“ чије је свечано отварање било 11. октобра 1908. године. На отварању реферат о користи и значају читања поднео је Душан Поповић. Приступ у ову читаоницу био је дозвољен свим организованим радницима, од којих су се и поклони примали да би се и на тај начин фонд књига повећао.¹⁴⁸ Ово је веома интересантна акција о којој касније нема података, али сваки овакав покушај у 1908. години, само пет година после оснивања Савеза, заслужује пажњу и признање организаторима који су овим путем пружили прилику свим организованим радницима да упознају социјалистичку литературу.

Савез абаџијских радника настојао је да олакша решавање материјалних питања организације путем приређивања забави, чији је приход увек имао одређену намену. У Београду је Савез абаџијских радника организовао 15. јануара 1905. године концерт са игранком на који су позвани абаџијски радници да у што већем броју присуствују

¹⁴³ РН 24. XI 1904, 3.

¹⁴⁴ РН 17. IX 1905, 4.

¹⁴⁵ РН 3. II 1911, 3.

¹⁴⁶ РН 12. V 1911, 1. — У Београду је и проценат писмених био виши, па је од 73 било 56 радника-читалаца *Радничких новина* (РН 16. I 1912, 3).

¹⁴⁷ РН 14. V 1913, 2.

¹⁴⁸ РН 9. I 1908, 4.

и својим прилогом помогну незапослене раднике.¹⁴⁹ Крагујевачки под-одбор је организовао забаву 22. јануара 1905, такође у корист беспослених радника.¹⁵⁰

У периоду највећих економско-политичких криза у Партији и синдикату није било рада на културно-просветном пољу, па се то одразило и код абацијских радника, који све до 1909. године нису имали ниједну већу културно-просветну акцију.

Савез је приредио забаву 31. октобра 1909. године у корист своје касе, затим 4. децембра 1910. године приређена је забава са играчком у корист Социјалистичког народног дома, 25. јуна 1911. организована је забава у корист оболелог члана Савеза. Улазница је обично коштала један динар за самце и 0,80 за чланове радничких породица, и уз то су се редовно примали добровољни прилози.

Абацијски радници нису имали своју посебну уметничку групу, већ је на забавама програм приређивала културно-уметничка група „Абрашевић“.¹⁵¹ Овакве врсте приредби биле су једно од најбољих средстава агитације за ширење социјалистичких идеја међу абацијских радницима.

ЗАКЉУЧАК

После 1903. године, са оснивањем Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза почиње интензивнији рад на синдикалном организовању радника широм целе Србије. У борби радничке класе Србије узимају учешћа и абацијски радници, који преко струковног савеза спроводе низ економско-политичких акција у циљу побољшања свог положаја.

Положај абацијских радника био је изузетан због самог заната, чији је опстанак пољуљан убрзаним индустријско-трговачким просперитетом. Абацијски занат је полако опадао и изумирао, да би уступио место новим савременијим занатима. Абацијским занатом бавило се око 1.500 радника, чији је положај био веома тежак због малих надница, дугог радног времена, нехигијенских услова, необразованости и политичке обесправљености.

У периоду оснивања синдикалних организација руководство Партије и синдиката је свој рад оријентисало у правцу агитовања за што масовније организовање радника, истичући да ће организација решити низ проблема из радничког живота.

Жеља за бројнијом синдикалном организацијом дошла је до изражаја кроз идеју да се споје три сродна струковна савеза: Савез абацијских, Савез терзијско-јорганцијско-памуклијашких и Савез кројачких радника. Овако удружени и бројно јачи савези свакако би имали више успеха у спровођењу свих акција и решавању многобројних проблема везаних за рад и положај синдикално организованих радника. Савезне управе сва три синдиката начелно су пристале на спајање, али нису биле довољно упорне у реализовању ове одлуке и тако је једна добра и корисна идеја сасвим пропала.

Абацијски радници су од синдикалних организација углавном очекивали решење материјалног положаја, док су за остале акције просветно-друштвеног карактера били мање заинтересовани. Основни захтев свих синдикалних организација абацијских радника био је усмерен ка озакоњењу осмочасовног радног дана и повећању надница. Ове захтеве радници су реализовали путем тарифа, бојкота и штрајкова. Да би спречили ширење тарифног и штрајкачког покрета, послодавци се картелишу и обраћају за помоћ полицији, која насилним

¹⁴⁹ РН 8. I 1905, 3.

¹⁵⁰ Радник (Крагујевац) 8. I 1905, 2.

¹⁵¹ РН 2. XII 1910, 4; 22. VI 1911, 4; 12. XII 1911, 3.

путем покушава да спречи акције радника. Organizovane ekonomске акције, у којима је солидарност радника долазила до пуног изражаја, увек су завршаване успешно.

За побољшање положаја абацијских радника, чији су услови живота били изузетно тешки, синдикална организација је учинила много. Заједно са осталима и абацијски радници су успели да се изборе за признавање организације, у којој је после 1909. године било организовано две трећине чланова од укупног броја абацијских радника у Србији. Основни захтев најчешће истицан био је захтев за осмочасовни радни дан. Овај захтев је делимично остварен јер је радно време скраћено за неколико часова. По питању висине радничких надница учињен је знатан напредак. Оне су повећане, али је и даље однос између реалних и номиналних надница био на штету радника.

У Савезу абацијских радника културно-просветне акције биле су слабо заступљене. Абацијски радници, махом неписмени и необразовани, нису показивали интерес за просвећивање и образовање.

У десетогодишњем периоду Савез абацијских радника прошао је тежак пут у борби за свој положај кроз коју су абацијски радници успели да остваре већину захтева, који су сачињавали основни део програма рада синдикалних организација абацијских радника. Успешан рад ове као и других синдикалних организација у Србији био је спречен и прекинут избијањем првог светског рата.

Станка ДЕВИЋ-УБАВИЋ

Zusammenfassung

Stanka Dević-Ubavić

VERBAND DER ABATUCH-SCHNEIDERBEITER IN SERBIEN 1903—1914

Über den Verband der Abatuch-Schneiderarbeiter wurde bis jetzt keine umfassendere Arbeit geschrieben. Die vorliegende Arbeit umfasst die Gründung, die Entwicklung und die Tätigkeit einer kleinen Gewerkschaftsorganisation. Die Materialien zu diesem Thema wurden an erster Stelle aus den, in der Arbeiterpresse aus der Periode von 1903 bis 1914 veröffentlichten Artikeln, sowie auf Grund der Literatur, welche allgemeine Arbeiterfragen behandelt, aufgesammelt.

Der Verband der Abatuch-Schneiderarbeiter wurde im Jahre 1903. in Beograd gegründet. Nach Beograd wurden kleinere gewerkschaftliche Organisationen — Unterausschüsse der Abatuch-Schneiderarbeiter-auch in anderen Städten in ganz Serbien ins Leben gerufen. Die Mitglieder der gewerkschaftlichen Organisation der Abatuch-Schneiderarbeiter waren nicht allzu zahlreich und deswegen kam man im Jahre 1911. auf den Gedanken- drei fachverwandte Verbände, und zwar: jenen der Baumwollenzugschneider und Steppdeckenmacher, den Verband der Abatuchschneider und den Schneiderverband zu einer einheitlichen, zahlreicheren und stärkeren gewerkschaftlichen Organisation zu vereinigen. Der Mangel an materiellen Mitteln und ungenügende Beharrlichkeit der Verwaltungsratsmitglieder verhinderten die Verwirklichung dieser Idee. Bis zum ersten Weltkrieg entfaltete der Verband der Abatuch-Schneiderarbeiter eine selbständige wirtschaftlich Tätigkeit und kämpfte für die Verbesserung der Lage seiner Mitglieder.

Im Laufe des zehnjährigen Kampfes, gelang es den Mitgliedern des Verbandes der Abatuch-Schneiderarbeiter ihre Situation gewissermassen zu erleichtern, da sie eine Erhöhung der Löhne und die Verkürzung des Arbeitstages erkämpft haben. Die weitere Tätigkeit des Verbandes des Abatuch-Schneiderarbeiter, sowie über die gewerkschaftlichen Organisation in Serbien, wurde durch den Ausbruch des ersten Weltkrieges unterbrochen.